No. 3.89

VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT FINANCIELE POSITIE (BEF)

SAMENVATTEND OVERZICHT VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN, INKOMENSVORMING EN FINANCIELE POSITIE OP LANDBOUWBEDRIJVEN IN 1977/78 T.O.V.VOORGAANDE JAREN

September 1979

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT DEN HAAG BIBLIOTHEEK
SIGN: L 26-3.89
EX. NO: C
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Landbouw

S4225 : 1977-78

Inhoud

		Blz.
WOORD VOORAF		5
1.	DE GEMIDDELDE NEDERLANDSE BOERDERIJ IN 1977/78	7
1.1	Inleiding	7
1.2	De werkgelegenheid en het aantal bedrijven in de landbouw	12
1.3	Oppervlakte cultuurgrond, aantal melkkoeien en aantal standaardbedrijfseenheden in de landbouw	14
2.	DE BEDRIJFSUITKOMSTEN	16
2.1	Inleiding	16
2.2	Enige belangrijke kostenfactoren in de landbouw	16
2.3	De bewerkingskosten	17
2.4	De rentabiliteitsontwikkeling in de afzonderlijke produktierichtingen	18
2.4.1	Inleiding	18
2.4.2	De akkerbouw	19
2.4.3	De melkveehouderij	24
2.4.3.1	Melkproduktie	27
2.4.3.2	De melkproduktie op bedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal	33
2.4.4	De varkenshouderij	34
2.4.5	De pluimveehouderij	34
2.4.6	De stierenmesterij en kalvermesterij	41
2.5	De bedrijfsuikomsten per bedrijf	41
2.6	Bedrijfsomvang en bedrijfsuitkomsten	45
2.7	Bedrijfsresultaten op pachtbasis en eigenaarsbasis	49
3.	DE FINANCIËLE POSITIE	54
3.1	Inleiding	54
3.2	Inkomensvorming, gezinsbestedingen, financieringsmiddelen en investeringen	55
3.2.1	De akkerbouwbedrijven	55
3.2.2	De weidebedrijven	59
3.2.2.1	De grote weidebedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal	62
3.2.3	De gemengde bedrijven met overwegend akkerbouw	66
3.2.4	De gemengde bedrijven met overwegend rundvee	69
3.2.5	De gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	72
3.2.6	De totale landbouw	74
3.2.7	De bruto-bedrijfsonvestering per sbe	76
3.3	De bedrijfsreserveringen	77
3.4	Aankoop van grond en schenkingen bij familie-overdracht	79
3.5	De financiële positie: de balans	80

Woord vooraf

De BEF is een jaarlijkse publikatie die te zamen met de BUL (Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw) en de FIP (De Financiële Positie van de landbouw) een overzicht geeft van de economische situatie op de landbouwbedrijven. In beide andere publikaties treft men gedetailleerde cijfers aan van verschillende groepen bedrijven, terwijl in de BEF de achtergronden van de ontwikkelingen worden geschetst en zich over langere tijd uitstrekkende cijferreeksen worden gegeven.

Dit jaar zijn ook totaalcijfers opgenomen van de landbouwbedrijven die in het boekhoudnet zijn vertegenwoordigd. Dat zijn alle Nederlandse landbouwbedrijven groter dan 64 sbe (excl. tuinbouwbedrijven). Voorts is bijzondere aandacht geschonken aan een vergelijking van melkveehouderijbedrijven met en zonder ligboxenstal-

De publikatie is samengesteld door Ir. D.W. de Hoop met gebruik van materiaal dat door een groot aantal andere medewerkers werd verzameld en bewerkt.

De Adjunct-Directeur,

(J. de Veer)

Den Haag, september 1979

1. De gemiddelde Nederlandse boerderij in 1977/78

1.1 Inleiding

Ter inleiding wordt een overzicht gegeven van de bedrijfsuitkomsten en van de financiële positie van de gemiddelde Nederlandse boerderij in 1977/78.

Deze uitkomsten van de gemiddelde boerderij zijn berekend op basis van een steekproef van 881 bedrijven van verschillende bedrijfstypen en omvang. Deze 881 steekproefbedrijven vertegenwoordigen 81300 landbouwbedrijven (die groter zijn dan 64 sbe) 1).

In grafiek 1 wordt een overzicht gegeven van de uitkomsten van de gemiddelde boerderij en de manier waarop het LEI rekent.

We beginnen in de linkerbovenhoek van de grafiek te lezen, nl. de binnen het bedrijf verkregen opbrengsten en daarnaast de gemaakte kosten. In de kosten zijn zowel de betaalde als de berekende kosten begrepen, dus inclusief een berekende vergoeding voor de eigen arbeid en het eigen vermogen (inclusief grond en gebouwen in eigendom).

Voor de waardering van de diverse kostenposten en de daarbij aangehouden uitgangspunten wordt verwezen naar de uitvoerige behandeling in de voorgaande BEF 2) en in andere publikaties van het LEI 3).

De opbrengsten en de kosten van de gemiddelde boerderij zijn in grafiek 1.2 gegeven. De opbrengsten van de akkerbouwprodukten zijn op het gemiddelde bedrijf *f* 25000,-. Dit is 13% van de totale opbrengsten van de gemiddelde boerderij. De produktie van de rundveehouderij en de intensieve veehouderij dragen resp. 54% en 31% bij in de totale opbrengsten van de gemiddelde boerderij.

De kosten van arbeid bestaan uit het betaald loon voor vreemd personeel (*f* 2800) en de berekende + betaalde kosten van eigen arbeid (*f* 62600). De werktuigkosten bevatten de afschrijvingen

---

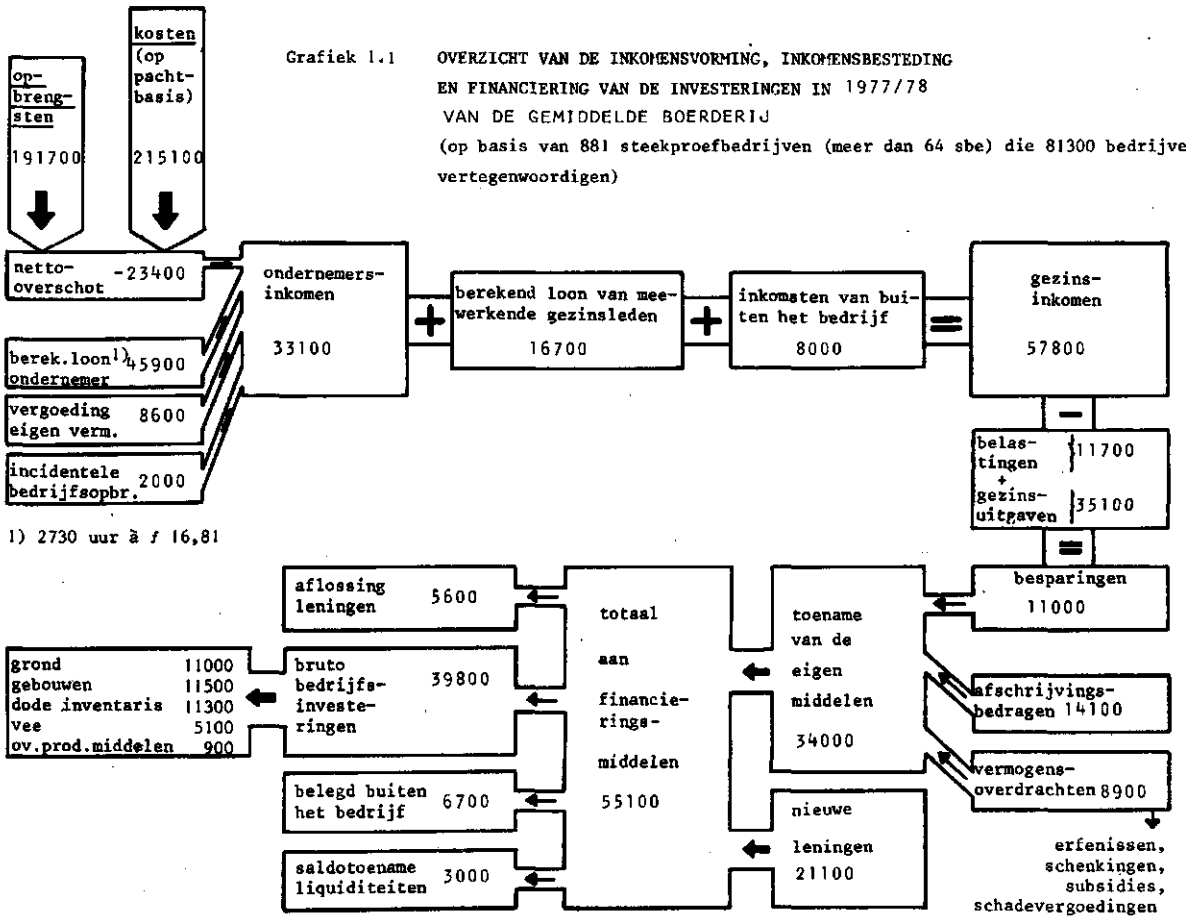
1) Het LEI heeft een steekproef van 1114 bedrijven. Van 39 bedrijven zijn de bedrijfsuitkomsten niet meegerekend, daar ze onbetrouwbaar waren. De gegevens van de bedrijfsuitkomsten (BUL) zijn derhalve gebaseerd op 1075 bedrijven, die 80886 bedrijven vertegenwoordigen. De financiële positie van de bedrijven is gebaseerd op 881 steekproefbedrijven die 81300 bedrijven vertegenwoordigen. Van de 1075 steekproefbedrijven zijn niet alle financiële gegevens bekend.

2) "Van bedrijfsuitkomsten tot financiële positie" LEI-publ. 3.82 blz. 16 t/m 18, oktober 1978.

3) "Hoe rekent het LEI over de landbouw". Mededelingen en Overdrukken. No. 131, december 1975; Jaarverslag van het LEI 1977, Bedrijfsuitkomsten, inkomen en continuïteit in de landbouw, maart 1978.

Grafiek 1.1 OVERZICHT VAN DE INKOMENSVORMING, INKOMENSBESTEDING EN FINANCIERING VAN DE INVESTERINGEN IN 1977/78 VAN DE GEMIDDELDE BOERDERIJ

(op basis van 881 steekproefbedrijven (meer dan 64 sbe) die 81300 bedrijven vertegenwoordigen)

1) 2730 uur à f 16,81

(*f* 7500), de berekende rente (*f* 3700), het onderhoud (*f* 5500) en de brandstoffen (*f* 1100) van de werktuigen.

De kosten van grond en gebouwen zijn berekend op pachtbasis. In hoofdstuk 2 volgt een bespreking van de verschillen, die ontstaan door de kosten van de grond en de gebouwen op resp. pachtbasis en eigenaarsbasis te berekenen. De kosten van grond en gebouwen op eigenaarsbasis zijn voor de gemiddelde boerderij *f* 29100, dus *f* 9900 hoger dan de berekende kosten op pachtbasis.

De voerkosten voor het rundvee zijn inclusief de voerkosten voor schapen en paarden en exclusief de voerkosten voor de mestkalveren.

Door de kosten van de opbrengsten af te trekken ontstaat het netto-overschot. Dit netto-overschot geeft aan of de in het bedrijf gemaakte kosten goedgemaakt worden door de opbrengsten. Het netto-overschot van de gemiddelde boerderij was in 1977/78 -23400 gulden. De opbrengsten zijn onvoldoende om de kosten te dekken.

Het loon van de ondernemer wordt berekend door het aantal gewerkte uren te vermenigvuldigen met het uurloon (incl. werknemers en werkgeverslasten) van een vakarbeider in de landbouw. Dit uurloon was in 1977/78 *f* 16,81. Het netto-overschot plus het berekende loon van de ondernemer levert de arbeidsopbrengst van de ondernemer op. De gemiddelde boer had in 1977/78 een arbeidsopbrengst van *f* 22500 of *f* 8,25 per gewerkt uur 1).

Het bedrijf en het gezin zijn in de landbouw sterk verbonden. De boerin en de kinderen werken vaak mee in het bedrijf. Daarnaast zijn de bestedingen van het gezin afhankelijk van de bedrijfsuitkomsten. In hoofdstuk 3 zal een bespreking volgen over het verband tussen bedrijfsuitkomsten, gezinsbestedingen en besparingen.

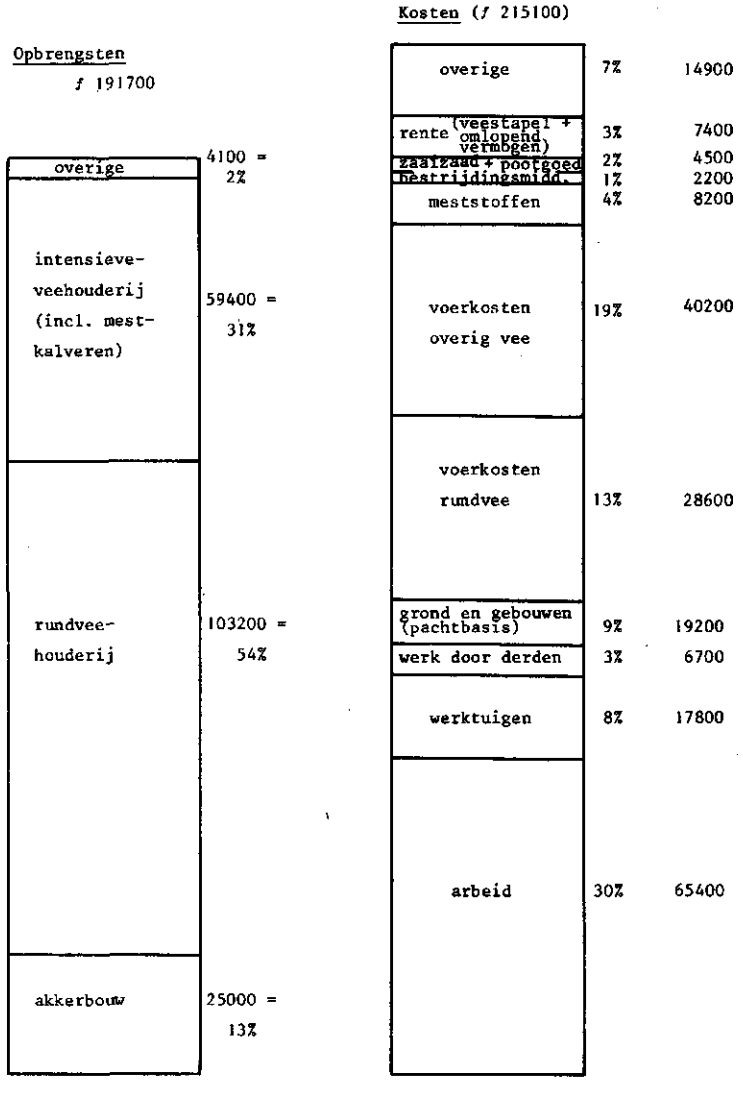
Het berekend loon van de meewerkende gezinsleden was in 1977/78 *f* 16700. Er werd op de gemiddelde boerderij door de gezinsleden van de ondernemer voor ruim 1100 uren meegewerkt, grotendeels onbetaald.

Er zijn verder inkomsten van buiten het bedrijf. Het gezinsinkomen op de gemiddelde boerderij was *f* 57880. Hieruit moeten de bestedingen en de belastingen betaald worden. Daarnaast wordt door de gemiddelde boer veel gespaard om de toenemende investeringen te financieren. De toename van de eigen middelen bestaat uit de

---

1) Deze gegevens zijn gebaseerd op de steekproef van 881 bedrijven. De bedrijfsuitkomsten in hoofdstuk 2 zijn gebaseerd op 1075 bedrijven. Op grond van deze verschillen zijn er kleine verschillen in het berekende netto-overschot van de gemiddelde boerderij. De BUL geeft voor de gemiddelde boerderij in 1977/78 een netto-overschot van *f*-23650 en een arbeidsopbrengst van de ondernemer van *f* 23750 (=8,70 per uur). (De BUL houdt rekening met het feit dat er per bedrijf meerdere ondernemers kunnen zijn, terwijl de FIP één ondernemer aanwijst in verband met de financiële positie).

Grafiek 1.2 De opbrengsten en kosten van de gemiddelde boerderij in 1977/78 (op grond van bedrijven 64 sbe en meer)

Oppervlakte (kadastraal) gemiddelde boerderij	21,4 ha
waarvan - grasland	12,6 ha
- kunstweide + voedergewassen	1,4 ha
- akkerbouwgewassen	7,3 ha

besparingen, de afschrijvingsbedragen en de vermogensoverdrachten. De vermogensoverdrachten kunnen bestaan uit erfenissen, schenkingen, subsidies, schadevergoedingen en koerswinsten. Een belangrijk deel van de vermogensoverdrachten wordt gevormd door schenkingen. Deze schenkingen komen voornamelijk tot stand doordat het bedrijf overgenomen wordt van familie tegen een lagere prijs dan de waarde in verpachte staat. Het LEI rekent in zo'n situatie de investering tegen de normale aankoopprijs in verpachte staat. Het verschil met het werkelijke betaalde bedrag wordt als schenking geboekt. In hoofdstuk 3 zullen bij de bespreking van de grondaankopen deze schenkingen ook bezien worden.

Gemiddeld werd er per boer voor ƒ 21100 aan nieuwe leningen opgenomen. Te zamen met de toename van de eigen middelen had de gemiddelde boer ƒ 55100 aan financieringsmiddelen ter beschikking. Per bedrijf werd in 1977/78 ƒ 39800 geïnvesteerd. Daarnaast dienden de financieringsmiddelen voor de aflossingen van leningen, beleggingen buiten het bedrijf en toename van de liquiditeiten.

In de grafiek is verder aangegeven in welke afzonderlijke produktiemiddelen geïnvesteerd werd. De totale investeringen in de Nederlandse landbouw (bedrijven groter dan 64 sbe, excl. tuinbouw) zijn als volgt:

-	grond	900 mln.
-	gebouwen	930 mln.
-	dode inventaris	920 mln.
-	vee	420 mln.
-	overige produktiemiddelen	70 mln.
Totale investeringen		3230 mln.

Grafiek 1.1 geeft dus het beeld van het reilen en zeilen van de gemiddelde Nederlandse boer oftewel hoe de gemiddelde Nederlandse boer in 1977/78 voortploegde.

De Nederlandse landbouw als sector bestaat uit ruim 80000 bedrijven. In de volgende paragraaf zal een indeling van deze bedrijven gegeven worden naar bedrijfsgrootte en bedrijfstype. Ook zal de werkgelegenheid in de landbouw besproken worden. De landbouwbedrijven hebben 1.723.000 ha grond in cultuur.

In grafiek 1.1 staan de resultaten van de gemiddelde boerderij. Er zijn echter grote verschillen in bedrijfsuitkomsten en financiële positie tussen de boeren. Deze verschillen hangen o.a. samen met het bedrijfstype, de bedrijfsomvang en de regio. In de volgende hoofdstukken zal dan ook een indeling van de bedrijven gemaakt worden naar bedrijfstype, bedrijfsgrootte en regio. Bij de bespreking van de financiële positie van de bedrijven zal ook een indeling van de bedrijven gemaakt worden naar de duur van de bedrijfsuitoefening en de opvolgingssituatie.

Hoofdstuk 2 zal zich vooral richten op de uitkomsten van het BEDRIJF. Wat zijn de opbrengsten en de kosten; hoe ontwikkelt zich de opbrengsten-kostenverhouding; welke factoren zijn voornamelijk

verantwoordelijk voor de veranderingen in het netto-overschot van jaar op jaar? 1).

In hoofdstuk 3 staat het gezin centraal. Welke inkomsten heeft het gezin uit eigen arbeid, uit eigen vermogen en van buiten het bedrijf? Na aftrek van de gezinsbestedingen resulteren de besparingen. De samenstelling en de aanwending van de financieringsmiddelen wordt er besproken 2).

1.2 De werkgelegenheid en het aantal bedrijven in de landbouw

Op grond van de LEI-steekproef van 1075 bedrijven in 1977/78 kunnen we allerlei kengetallen van de Nederlandse landbouw berekenen, zoals het aantal volwaardige arbeidskrachten (VAK's). Het aantal VAK's is bepaald uit volwaardigheid en beschikbaarheid van de op het bedrijf werkzame personen. Een volwassen volwaardige man of vrouw die het gehele jaar beschikbaar was, is daarbij, ongeacht het aantal uren handenarbeid, dat hij of zij heeft verricht, op 1 VAK gesteld. Voor personen beneden 22 jaar zijn normen gebruikt die aan de arbeidskosten per uur volgens de arbeidsovereenkomst zijn ontleend.

In tabel 1.1 zijn het aantal volwaardige arbeidskrachten, het aantal bedrijven en het aantal uren arbeid per VAK per grootteklasse en voor de totale Nederlandse landbouw gegeven.

Tabel 1.1 Het aantak VAK's, het aantal bedrijven en het aantal uren arbeid per VAK, ingedeeld naar grootte (in sbe) van de bedrijven (1977/78)

	64-90 sbe	90-128 sbe	128-180 sbe	180-256 sbe	256 sbe en meer	Totaal
Aantal VAK's	13900	22600	33800	26700	25000	121900
Aantal bedrijven	12126	17464	23355	16959	10980	80886
Aant. VAK/bedrijf	1,1	1,3	1,4	1,6	2,3	1,5
Uren arbeid per VAK per jaar	2566	2677	2732	2676	2573	2658

Het totale aantal volwaardige arbeidskrachten op de Nederlandse landbouwbedrijven (64 sbe e.m) was in 1977/78 121900. Van de 80886 bedrijven was 37% kleiner dan 128 sbe; 29% van de bedrijven

1) Bedrijfsuitkomsten in de landbouw. Boekjaren 1974/75 t/m 1977/78. LEI-publikatie no. 3.87.
2) De financiële positie van de landbouw. Boekjaar 1977/78. LEI-publikatie no. 3.88.

had een bedrijfsgrootte tussen de 128 en 180 sbe en 34% van alle bedrijven was groter dan 180 sbe.

Het gemiddelde aantal uren per VAK lag op 2658 uren per jaar of 51 uur per week.

Tabel 1.2 laat de verdeling van het aantal bedrijven en VAK's over de verschillende bedrijfstypen zien. Op de weidebedrijven werken ruim 46% van het totale aantal arbeidskrachten. De weidebedrijven maken ook ruim 46% van het aantal bedrijven uit.

Op de akkerbouwbedrijven werken ruim 13% van het totale aantal arbeidskrachten. Voor de gemengd akkerbouw, gemengd rundvee en gemengd intensieve veehouderij zijn deze percentages resp. 5,5 10,5 en 23,8. Gemiddeld werken er per bedrijf 1,5 VAK.

Tabel 1.2 Het aantal VAK's, het aantal bedrijven en het aantal uren per VAK per jaar per bedrijfstype in 1977/78

	Akker-bouw	Weide	Gemengd akker-bouw	Gemengd rund-vee	Gemengd intens. veeh.	Totaal
Aantal VAK	16444	56969	6682	12837	29016	121948
Aantal bedr.	10861	37800	3468	8282	20475	80886
Aantal VAK per bedrijf	1,5	1,5	1,9	1,6	1,4	1,5
Uren per VAK	2216	2800	2552	2755	2612	2658

We zien dat het aantal gewerkte uren per VAK per jaar sterk verschilt per bedrijfstype. Vooral in de rundveehouderij worden lange werktijden gemaakt. Om te zien of er in de veehouderij grote verschillen bestaan tussen bedrijven met een ligboxenstal en bedrijven met een grupstal 1) is in tabel 1.3 een vergelijking van deze bedrijfsvoeringen gegeven.

Tabel 1.3 De weidebedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal in 1977/78

	Ligboxenstal	Grupstal	
		klein	groot (150 sbe e.m.)
Aantal bedrijven	11870	18928	6770
Aantal VAK's	20200	24600	11500
Aantal VAK per bedrijf	1,7	1,3	1,7
Aantal uren per VAK/jaar	2824	2743	2892
Aantal melkkoeien/VAK	37,4	19,4	28,3
Aantal uren/melkkoe	75	141	102

1) Van enkele steekproefbedrijven was niet bekend of er een ligboxenstal of een grupstal aanwezig was. Vandaar dat het aantal weidebedrijven in tabel 1.3 lager is dan het aantal weidebedrijven in tabel 1.2.

Op de bedrijven met een ligboxenstal werd slechts 78 uren per VAK per jaar minder gewerkt dan op de grotere weidebedrijven met grupstal. De arbeidsbehoefte per melkkoe is op de bedrijven met ligboxenstal aanzienlijk geringer dan op bedrijven met een grupstal. Er worden echter op de bedrijven met een ligboxenstal meer koeien per volwaardige arbeidskracht (VAK) gehouden.

1.3 Oppervlakte cultuurgrond, aantal melkkoeien en aantal standaardbedrijfseenheden in de landbouw

De Nederlandse landbouwbedrijven die groter zijn dan 64 sbe, hebben volgens de LEI-steekproef 1.723.000 ha grond in cultuur.

Het grootste deel van de cultuurgrond nl. 59% is in gebruik als blijvend grasland. Daarnaast bestaat 6% van de totale oppervlakte cultuurgrond uit kunstweide en voedergewassen. In die Nederlandse wei liepen in 1977/78 ruim 2 miljoen melkkoeien (tabel 1.4). Echter het aantal melkkoeien dat ook zomers op stal blijft en vers gras vervoederd krijgt neemt toe. Het hooien neemt af, terwijl het gebruik van kuilgras sterk toeneemt. De Nederlandse koeien "grazen" niet alleen op de Nederlandse wei maar ook op de buitenlandse, daar in 1977/78 voor 1742 miljoen gulden krachtvoer 1) aangekocht werd. Dit krachtvoer komt voor een belangrijk deel uit het buitenland. De aankoop van melkprodukten en ruwvoer bedroeg 710 miljoen gulden. (incl. interne leveringen).

De ruim 2 miljoen melkkoeien produceerden in 1977/78 10,6 miljard kg melk. De gemiddelde produktie per koe was 5092 kg, omtrent de verdeling van de melkproduktie over de verschillende bedrijfsgrootteklasse en bedrijfstypen en de ontwikkelingen sinds 1972/73 zal in hoofdstuk 2 ingegaan worden.

Tabel 1.4 De oppervlakte cultuurgrond (kadastraal) en het aantal stuks melkvee + jongvee in de Nederlandse landbouw in 1977/78 x)

Oppervlakte cultuurgrond (x 1000 ha)	1723
waarvan: blijvend grasland (x 1000 ha)	1021
kunstweide en voedergew. (x 1000 ha)	111
marktbare gewassen (x 1000 ha)	587
boomgaard + uitloop (x 1000 ha)	4
Aantal melkkoeien (x 1000)	2084
Overig weidevee omgerekend tot g.v.e. (x 1000)	889

x) Exclusief bedrijven met minder dan 64 sbe.

1) Krachtvoer, exclusief gedroogde pulp. De kosten van gedroogde pulp zijn bij de ruwvoerkosten opgenomen.

De oppervlakte marktbare akkerbouwgewassen bedroeg in 1977/78 587000 ha. Dit is ruim 34% van de totale oppervlakte cultuurgrond.

De verdeling van de totale oppervlakte met akkerbouwgewassen over de verschillende produkten was in 1977/78 als volgt:

- granen 33,9%
- pootaardappelen 6,0%
- consumptieaardappelen 9,5%
- fabrieksaardappelen 11,9%
- suikerbieten 22,0%
- zaaiklaar verhuurd land 3,6%
- overige gewassen 13,1%

De gemiddelde kg-opbrengsten per ha waren in 1977/78 voor:

- wintertarwe 5522
- zomergerst 3947
- haver 4537
- pootaardappelen 22238
- consumptieaardappelen 35564
- fabrieksaardappelen 36402
- suikerbieten 48925

Om de grootte van de produktierichtingen te vergelijken moeten we één maatstaf voor de produktieomvang hebben. Met behulp van standaardbedrijfseenheden (sbe's) is dit mogelijk 1).

Het totale aantal standaardbedrijfseenheden (sbe's) en de verdeling over de produktierichtingen in 1977/78 was als volgt.

Tabel 1.5 Het aantal standaardbedrijfseenheden op de landbouwbedrijven (64 sbe e.m.) in 1977/78

Totaalaantal sbe 13.831.000	
Waarvan:	
- marktbare gewassen	22%
- rundveehouderij en voedergewassen	59%
- intensieve veehouderij	19%

1) LEI-Mededeling No. 165; "Toepassing van de bewerkingseenheden en standaardbedrijfseenheden op landbouwbedrijven".

2. De bedrijfsuitkomsten

2.1 Inleiding

Bij de bedrijfsuitkomsten letten we op de in het bedrijf gemaakte kosten en de verkregen opbrengsten. Aan deze opbrengsten- en kostenontwikkeling zijn twee kanten verbonden, nl. de hoeveelheids- en de prijsontwikkeling van de ingezette produktiemiddelen en de verkregen produkten.

Vooreerst zullen de prijs- en hoeveelheidsontwikkelingen van de voor de landbouw belangrijke produktiemiddelen bezien worden. Daarna wordt voor de afzonderlijke produktierichtingen de opbrengsten- kostenverhouding onderzocht. De hoeveelheids- en prijsontwikkeling van de produktiemiddelen en de produkten bepalen de fluctuaties in netto-overschot van jaar op jaar.

2.2 Enige belangrijke kostenfactoren in de landbouw

Het prijsindexcijfer van het nationaal inkomen (het algemene prijspeil) is in 1977/78 met 6,1% gestegen. Deze stijging is aanzienlijk minder dan in de voorafgaande jaren. Deze daling van de inflatie heeft ook zijn invloed op de prijsontwikkeling van de produktiemiddelen voor de landbouw.

Tabel 2.1 Prijsontwikkeling van enige belangrijke produktiemiddelen (stijging in % per jaar)

	Arbeid (per gew. uur)	Werktuigen 1)	Loonwerk	Meststoffen N	Meststoffen P	Meststoffen K	Pacht 2)	Rente 3)	Algemeen prijspeil 4)
1965/66-1970/71	11,1	5,9	4,5	-2,4	1,7	-0,8	6,2	7,0	5,1
1970/71-1975/76	19,0	9,1	6,8	6,7	13,9	8,6	7,8	1,4	9,9
1975/76	22,0	7,2	10,0	12,3	47,4	27,7	7,0	-6,2	10,6
1976/77	8,9	6,9	8,5	5,9	-3,6	10,7	7,0	0	7,9
1977/78	6,7	3,5	6,7	4,0	-16,3	-0,2	8,5	-6,7	6,1

1) Afschrijving, rente, onderhoud, brandstoffen en smeermiddelen.
2) Incl. kosten grond en gebouwen voor rekening van pachter (pachtersinvesteringen, onderhoudskosten).
3) Berekende rentevoet.
4) Prijsindexcijfer Nationaal inkomen (netto, marktprijzen).

In tabel 2.1 zijn de prijsveranderingen van verschillende kostenposten weergegeven. De prijs van arbeid per gewerkt uur steeg met 6,7%. De prijs van werktuigen per eenheid steeg met 3,5%. In de afgelopen jaren zijn de prijzen van de werktuigen veel minder snel gestegen dan de prijs van arbeid. Mede hierdoor werd de vervanging van arbeid door werktuigen versneld. De prijs van loonwerk steeg met 6.7%.

De belangrijkste meststoffen zijn stifstof (N), fosfaat (P) en kali (K). De prijs van stikstof steeg met 4%. De prijs van fosfaat is aanzienlijk gedaald. Deze daling volgde op de zeer sterke prijsstijging na de olie- en grondstoffencrisis in 1973/74. Ook de prijs van kali daalde iets.

Het rentepercentage was in 1977/78 lager dan in 1976/77. Het LEI rekent met een gecorrigeerd rentepercentage in verband met de inflatiecomponent die reeds verwerkt is in de prijsaanpassing van de duurzame produktiemiddelen.

2.3 De bewerkingskosten

De bewerkingskosten, de kosten van arbeid, werktuigen en werk door derden zijn berekend per bewerkingseenheid. De bedoeling daarvan is de invloed van verschillen in de samenstelling van het bedrijfsplan en de intensiteit van het grondgebruik uit te schakelen. Bewerkingseenheden zijn namelijk een maatstaf voor de omvang van de verrichte werkzaamheden. Ze zijn bepaald door aan de diverse gewassen en soorten vee een verschillend aantal bewerkingseenheden per ha of per stuk toe te kennen in evenredigheid met de omvang van het werk, dat eraan verbonden is.

Het verloop van de bewerkingskosten per bewerkingseenheid geeft dus aan hoe deze kosten zich ontwikkeld zouden hebben bij een gegeven gelijkblijvende omvang van de werkzaamheden. Het verloop is dus als het ware gecorrigeerd voor opgetreden veranderingen in de samenstelling van het bedrijfsplan en de intensiteit van het grondgebruik.

Om inzicht te krijgen in de invloed van prijsveranderingen en van hoeveelheidsveranderingen is behalve het verloop van de bewerkingskosten in lopende prijzen - d.w.z. de werkelijk gemaakte kosten in elk jaar - tevens het verloop in gelijkblijvende prijzen gegeven. Het laatste geeft dus een beeld van de verandering in de hoeveelheden van de verschillende onderdelen - arbeid, werktuigen en werk door derden - per bewerkingseenheid en geeft inzicht in de besparingen die konden worden verkregen en de verschuivingen die zijn opgetreden door toepassing van moderne werkmethodes, efficiënter werken of verdergaande mechanisatie of inschakeling van loonwerk.

Ook de prijsstijging van de bewerkingskosten was in 1977/78 lager dan in de daaraan voorafgaande jaren. Met name op de weide- en gemengde bedrijven daalde de hoeveelheid bewerkingskosten per

bewerkingseenheid in 1977/78 aanzienlijk. Er was in 1977/78 sprake van een inhaaleffect t.o.v. het droge jaar 1976/77, toen de hoeveelheid bewerkingskosten slechts met 1,9% daalde. Het resultaat was dat op de akkerbouwbedrijven de bewerkingskosten per bewerkingseenheid met 3,6% toenam, terwijl deze toename op de weide- en gemengde bedrijven beperkt bleef tot 0,7% t.o.v. 1976/77.

Tabel 2.2 Verloop van bewerkingskosten per bewerkingseenheid (verandering in % per jaar)

	Akkerbouwbedrijven			Weide- en gemengde bedrijven		
	prijs	hoeveelh.	bedrag	prijs	hoeveelh.	bedrag
1965/66-1970/71	+ 8,1	- 5,3	+ 2,4	+ 9,6	- 5,2	+ 3,9
1970/71-1975/76	+13,9	- 4,4	+ 8,9	+16,4	- 4,5	+11,2
1974/75	+16,7	- 0,7	+15,9	+18,2	- 3,7	+13,8
1975/76	+15,7	- 1,7	+13,7	+18,6	- 2,4	+15,8
1976/77	+ 8,1	-11,3	- 4,1	+ 8,6	- 1,9	+ 6,5
1977/78	+ 5,6	- 1,9	+ 3,6	+ 6,1	- 5,1	+ 0,7

2.4 De rentabiliteitsontwikkeling in de afzonderlijke produktierichtingen

2.4.1 Inleiding

De gegevens betreffende de ontwikkeling in afzonderlijke produktierichtingen zijn wat betreft de akkerbouw en melkveehouderij ontleend aan de uitkomsten van grotere gespecialiseerde bedrijven en voor de diverse takken van intensieve veehouderij en rundveemesterij aan onderdeelsboekhoudingen, die in het algemeen ook betrekking hebben op relatief grote eenheden.

In verband hiermede zijn de gegevens dus niet representatief voor de ontwikkeling op meer gemengde en kleinere bedrijven. Aangezien het echter hier vooral gaat om een inzicht van het verloop van jaar op jaar is dat gebrek aan representativiteit geen groot bezwaar.

Het verloop van de uitkomsten van deze bedrijfsonderdelen op kleinere en gemengde bedrijven wordt in belangrijke mate door dezelfde factoren bepaald als op grotere meer gespecialiseerde bedrijven en bij grotere omvang van het bedrijfsonderdeel. Verschillen zitten vooral in het niveau van de vaste kosten, in het bijzonder voor arbeid, gebouwen en uitrusting. Die zijn op kleinere bedrijven en bij geringere omvang van de afzonderlijke bedrijfsonderdelen in het algemeen aanmerkelijk hoger, maar tonen een ongeveer gelijk verloop. De reden om de behandeling te baseren op de

gegevens van grotere en meer gespecialiseerde bedrijven is dat hiervan meer gedifferentieerde gegevens van afzonderlijke bedrijfsonderdelen ter beschikking staan dan van kleinere en meer gemengde bedrijven.

2.4.2 De akkerbouw

De kg-opbrengsten per ha waren in 1977/78 voor de akkerbouwprodukten lager dan in 1976/77. Vooral de opbrengsten/ha van de pootaardappelen waren aanzienlijk lager (tabel 2.3).

Tabel 2.3 Ontwikkeling van de kg-opbrengsten per ha van de belangrijkste akkerbouwprodukten in indexcijfers (1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Wintertarwe	Zomergerst	Cons. aardapp.	Pootaardapp.	Fabrieksaardapp.	Suikerbieten
1971/72	113	103	115	112	123	111
1972/73	96	111	121	123	125	95
1973/74	118	112	116	121	115	108
1974/75	132	109	109	112	124	96
1975/76	110	106	100	94	103	98
1976/77	120	117	105	110	94	112
1977/78	114	103	103	87	94	105

De belangrijkste oorzaak van de daling van de bedrijfsuitkomsten in de akkerbouw in 1977/78 werd gevormd door de prijsontwikkeling van de produkten (tabel 2.4). Er trad een geringe daling op van de prijs van wintertarwe, zomergerst en fabrieksaardappelen. Er was een geringe prijsverhoging voor de suikerbieten. De prijs van de "vrije" produkten, consumptie- en pootaardappelen, daalde in 1977/78 zeer sterk t.o.v. het hoge peil van 1976/77. Vooral de prijs van consumptieaardappelen daalde tot een zeer laag niveau. In grafiek 2.1 zijn de sterke prijsschommelingen van de aardappelen in beeld gebracht.

Naast de ontwikkelingen van de kg-opbrengsten en de prijzen van de produkten zijn de prijzen en hoeveelheden van de ingezette produktiemiddelen bepalend voor de ontwikkeling van de kosten/opbrengstenverhouding (zie tabel 2.5 blz.23).

De gemiddelde prijsstijging van alle op de grotere akkerbouwbedrijven ingezette produktiemiddelen is in 1977/78 met 8,7% gestegen t.o.v. 1976/77.

De produktiviteit is in 1977/78 gedaald. We hebben in tabel 2.2 gezien dat de hoeveelheid bewerkingskosten per bewerkingseenheid wel is gedaald. Dit woog echter niet op tegen de daling van de kg-opbrengsten voor enkele gewassen. Als gevolg van de prijs-

Grafiek 2.1

Ontwikkeling opbrengstprijzen van consumptie- en pootaardappelen in indexcijfers (1965/66 t/m 1970/71 = 100)

stijging van de produktiemiddelen en een daling van de bruto-produktiviteit zijn de produktiekosten per eenheid produkt in 1977/78 sterk gestegen nl. met 14,5% t.o.v. 1976/77.

Tabel 2.4 Prijsontwikkeling van de belangrijkste akkerbouwprodukten in indexcijfers (1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Winter-tarwe	Zomer-gerst	Cons.-aardapp.	Poot-aardapp.	Fabrieks-aardapp.	Suiker-bieten
1971/72	104	110	74	89	99	118
1972/73	110	118	174	123	106	118
1973/74	113	120	106	152	108	121
1974/75	117	131	102	157	120	153
1975/76	126	135	273	274	131	162
1976/77	137	158	304	446	154	143
1977/78	134	140	93	266	149	144

In grafiek 2.2 zijn de ontwikkelingen van de opbrengsten en kosten in beeld gebracht. Het verschil tussen de opbrengsten per eenheid produkt en de kosten per eenheid produkt is het netto-overschot per eenheid produkt. In 1977/78 is het netto-overschot per eenheid produkt sterk gedaald en zelfs negatief geworden.

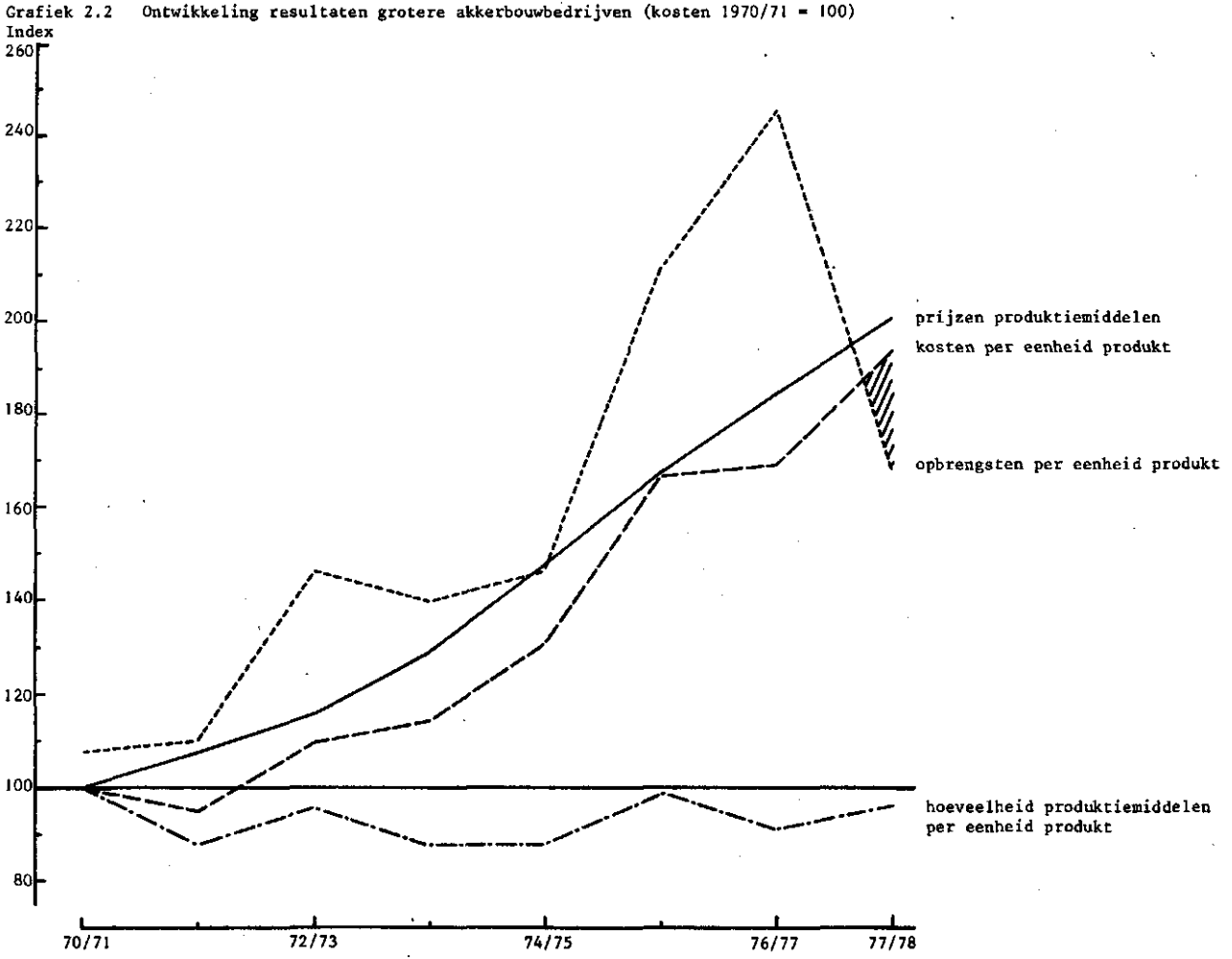
Daar er tussen de verschillende akkerbouwgebieden grote verschillen zijn in de ontwikkeling van de produktiviteit zijn in tabel 2.5 ook de cijfers voor deze afzonderlijke gebieden opgenomen.

De produktiviteit is in het Noordelijk Kleigebied en in de IJsselmeerpolders en de Noordhollandse Droogmakerijen sterk gedaald t.o.v. het jaar 1976/77, toen de kg-opbrengsten hoog waren. Het Zuidwestelijk Kleigebied heeft, na jaren van een dalende produktiviteit, een herstel te zien gegeven. Dit werd vooral veroorzaakt door hogere kg-opbrengsten van consumptieaardappelen en uien. Ook is de produktiviteit in de Veenkoloniën in 1977/78 gestegen.

De prijsstijging van de produktiemiddelen was in 1977/78 voor alle regio's behalve de Veenkoloniën hoog. Vooral de sterke prijsstijging van pootgoed in de kleigebieden is hier de oorzaak van. De bedrijven in de Veenkoloniën met fabrieksaardappelteelt werden hierdoor minder getroffen.

Het resultaat van deze verschillende ontwikkelingen is dat de produktiekosten per eenheid produkt in de Veenkoloniën met 0,9% daalden, terwijl deze kosten met 27,7% stegen in de IJsselmeerpolders en Noordhollandse Droogmakerijen. In het Noordelijk Kleigebied stegen de produktiekosten per eenheid produkt met 23,7% en in het Zuidwestelijk Kleigebied met 2% t.o.v. 1976/77.

Grafiek 2.2 Ontwikkeling resultaten grotere akkerbouwbedrijven (kosten 1970/71 = 100)

Tabel 2.5 Gemiddelde jaarlijkse procentuele verandering in het prijspeil van produktiemiddelen, de bruto-produktiviteit en de produktiekosten op grotere akkerbouwbedrijven

	Noordelijk Kleigebied	IJsselmeerpolders Noordh. Droogm.	Z.W.-Kleigebied	Veenkoloniën	Landelijk gemiddelde
Prijzen produktiemiddelen					
1965/66-1970/71	+ 5,8	+ 5,8	+ 5,8	+ 5,9	+ 5,8
1970/71-1975/76	+ 10,8	+ 11,0	+ 10,9	+ 10,6	+ 10,9
1975/76	+ 13,3	+ 13,6	+ 13,5	+ 13,6	+ 13,5
1976/77	+ 9,9	+ 11,1	+ 10,0	+ 7,8	+ 10,0
1977/78	+ 10,1	+ 10,7	+ 7,5	+ 5,2	+ 8,7
Bruto-produktiviteit 1)					
1965/66-1970/71	+ 6,9	+ 4,7	+ 3,3	+ 7,1	+ 4,8
1970/71-1975/76	+ 1,1	+ 1,4	- 1,8	+ 1,4	+ 0,2
1975/76	- 10,6	- 12,5	- 8,9	- 10,3	- 10,7
1976/77	+ 13,2	+ 15,9	- 1,2	- 6,4	+ 8,1
1977/78	- 11,0	- 13,3	+ 5,4	+ 6,2	- 5,1
Produktiekosten per eenheid produkt					
1965/66-1970/71	- 0,9	+ 1,0	+ 2,4	- 1,1	+ 1,0
1970/71-1975/76	+ 9,6	+ 9,6	+ 12,8	+ 9,2	+ 10,7
1975/76	+ 26,7	+ 30,0	+ 24,6	+ 26,7	+ 27,1
1976/77	- 2,9	- 4,1	+ 11,3	+ 15,2	+ 1,8
1977/78	+ 23,7	+ 27,7	+ 2,0	- 0,9	+ 14,5

1) De produktiviteitsontwikkeling is in deze tabel overeenkomstig de gebruikelijke wijze van voorstellen weergegeven als de toeneming van de hoeveelheden produkt per eenheid produktiemiddel en niet zoals in grafiek 2.3 als de besparing op hoeveelheden produktiemiddelen per eenheid produkt.

2.4.3 De melkveehouderij

Na een vrij koud voorjaar is de grasgroei in 1977/78 ruim geweest. De hoeveelheid krachtvoer per melkkoe daalde echter maar met 0,1% t.o.v. 1976/77. In 1976/77 was de krachtvoergift sterk gestegen als gevolg van de droge zomer. Deze hoge krachtvoergift werd in 1977/78 mede veroorzaakt door een daling van de krachtvoerprijs en een stijging van de melkprijs, waardoor de prijsverhouding van melk t.o.v. krachtvoer gunstiger werd. Tevens is in 1977/78 11,8% meer stikstof per ha gestrooid. Dit alles leidde ertoe, dat de veebezetting toenam, nl. 5% meer melkkoeien per ha. Bovendien steeg de melkproduktie per koe met 4,1%. De hogere melkproduktie per koe en de toename van het aantal koeien per ha veroorzaakte een toename van de melkproduktie per ha met 9,3%.

Tabel 2.6 Gemiddelde procentuele verandering per jaar in krachtvoerverbruik, stikstofverbruik en melkproduktie (weide- en gemengde bedrijven)

	Kg krachtvoer per melkkoe	Kg N per ha	Kg melk per koe	Melkkoeien per ha	Kg melk per ha
1965/66-70/71	+ 2,5	+ 6,0	+ 1,5	+ 2,0	+ 3,5
1970/71-75/76	+ 8,1	+ 2,6	+ 2,1	+ 3,5	+ 5,7
1975/76	+ 13,5	+ 6,1	+ 5,0	+ 1,8	+ 6,9
1976/77	+ 12,3	+ 4,0	+ 1,0	+ 2,5	+ 3,5
1977/78	- 0,1	+ 11,8	+ 4,1	+ 5,0	+ 9,3

De prijs van krachtvoer is aanzienlijk gedaald in 1977/78, terwijl de prijs voor melk met 8,2% steeg. De prijsverhouding van melk t.o.v. krachtvoer is in 1977/78 sterk verbeterd.

Tabel 2.7 Prijsontwikkeling van krachtvoer en van produkten in de rundveehouderij in indexcijfers (1970/71 = 100)

	Krachtvoer	Melk	Prijsverhouding melk/krachtvoer	Melkkoeien	Nuchtere kalveren
1971/72	95	111	117	124	126
1972/73	99	115	116	143	196
1973/74	115	120	104	130	156
1974/75	114	126	111	125	109
1975/76	110	138	125	144	154
1976/77	128	147	115	144	164
1977/78	116	159	137	163	197

De prijs van de melkkoeien is sterk gestegen t.o.v. 1976/77 omdat het aanbod geringer was als gevolg van voldoende grasgroei en de gunstige prijsverhouding van melk t.o.v. krachtvoer.

Tabel 2.8 Gemiddelde jaarlijkse procentuele verandering in het prijspeil van produktiemiddelen, de bruto-produktiviteit, de produktiekosten per eenheid produkt en de opbrengstprijzen per eenheid produkt (grotere weidebedrijven)

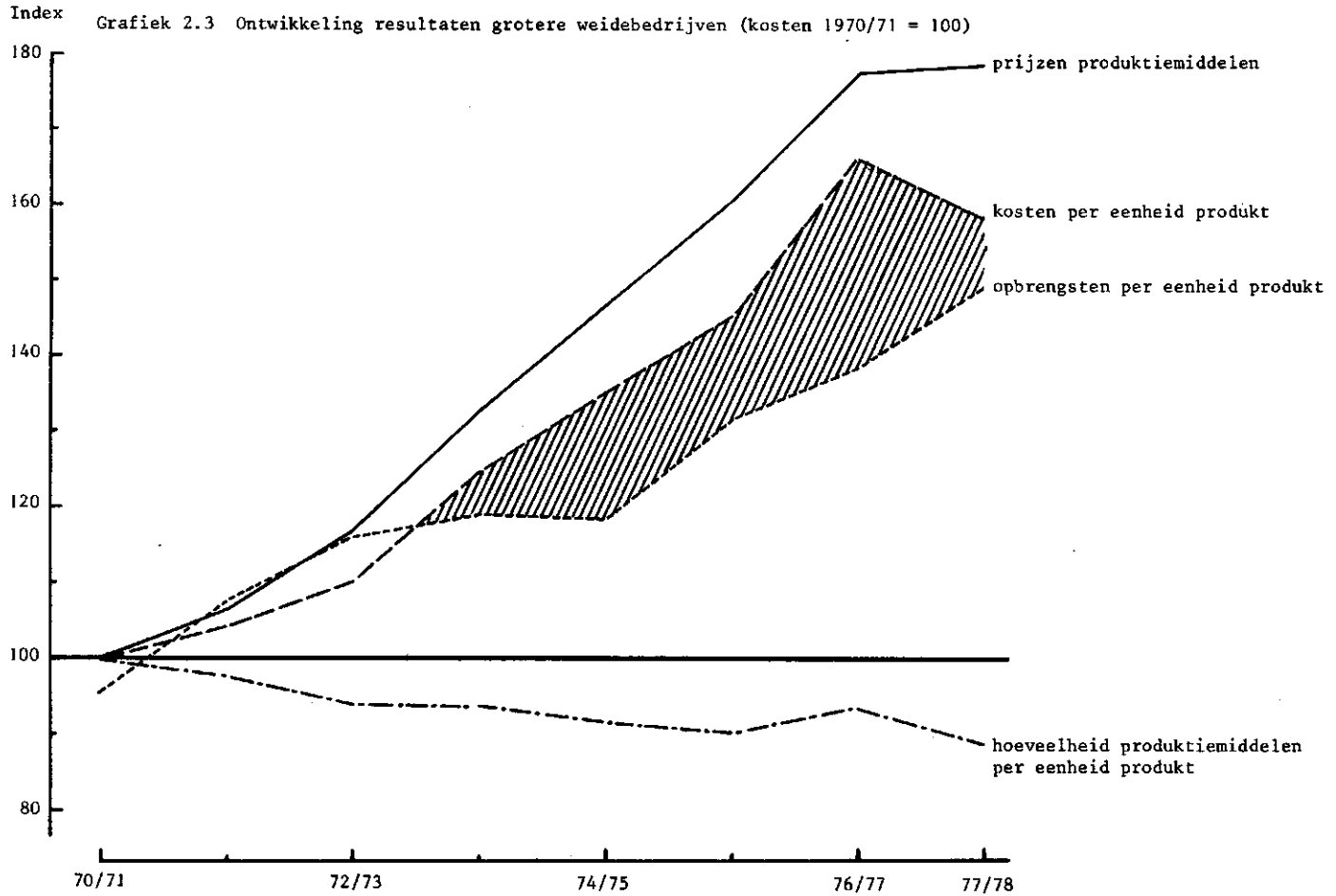
	Prijzen produktie-middelen	Prijs kracht-voer	Bruto-produk-tiviteit	Produktie-kosten per eenheid produkt	Opbrengst-prijzen per eenheid produkt
1965/66-1970/71	+ 5,9	+ 0,9	+ 2,2	+ 3,6	+ 2,3
1970/71-1975/76	+ 10,0	+ 2,0	+ 2,0	+ 7,8	+ 6,6
1974/75	+ 10,2	- 0,2	+ 2,2	+ 7,8	- 0,6
1975/76	+ 9,4	- 3,6	+ 1,6	+ 7,7	+ 11,2
1976/77	+ 10,3	+ 17,0	- 3,5	+ 14,3	+ 5,1
1977/78	+ 0,5	- 9,4	+ 5,5	- 4,7	+ 7,7

De prijs van nuchtere kalveren steeg ook sterk, mede als gevolg van de grote vraag vanuit de kalvermesterij.

In tabel 2.8 is een samenvatting te zien van de opbrengsten/kostenverhouding in de melkveehouderij (berekend op de grotere weidebedrijven). De prijzen van de produktiemiddelen stegen slechts met 0,5% omdat de krachtvoer- en ruwvoerprijs sterk daalden. Als gevolg van de hogere produktie per koe en de hogere veebezetting per ha bij een gelijkblijvende krachtvoergift per koe steeg de bruto-produktiviteit met 5,5%. De produktiekosten per eenheid produkt daalden daarom met 4,7%. Dit is een ontwikkeling die zich in de voorafgaande jaren niet heeft voorgedaan. De opbrengstprijzen per eenheid produkt stegen met 7,7%.

In grafiek 2.3 zijn deze ontwikkelingen sinds 1971/72 in beeld gebracht. Als de kosten per eenheid produkt de opbrengsten per eenheid produkt overtreffen is er sprake van een negatief netto-overschot. Het negatieve netto-overschot is in de grafiek gearceerd. Alleen in 1971/72 en 1972/73 was er een positief netto-overschot. Na 1972/73 waren de kosten per eenheid produkt steeds hoger dan de opbrengsten per eenheid produkt. In 1977/78 is er wel verbetering in de situatie gekomen.Er was echter nog steeds sprake van een aanmerkelijk negatief netto-overschot per eenheid produkt.

Grafiek 2.3 Ontwikkeling resultaten grotere weidebedrijven (kosten 1970/71 = 100)

2.4.3.1 De melkproduktie

De bedrijfsgrootte in de melkveehouderij loopt sterk uiteen. Het ene bedrijf produceert meer melk dan het andere als gevolg van verschillen in aantal ha's per bedrijf, aantal melkkoeien per ha en melkproduktie per koe. In het volgende gedeelte zal besproken worden hoe de melkproduktie over de bedrijven verdeeld is in 1977/78 en hoe de ontwikkelingen sinds 1972/73 zijn geweest.

Volgens Landbouwcijfers 1979 (blz. 104) bedroeg de totale melkproduktie in 1977/78 (mei t/m april) 10,9 miljard kg. Op grond van de cijfers van het LEI-steekproefnet bedroeg de melkproduktie in dat jaar 10,6 miljard kg op de bedrijven die groter dan 64 sbe zijn. Deze berekening van het LEI is gebaseerd op de 1075 steekproefbedrijven die de Nederlandse landbouwbedrijven (van meer dan 64 sbe) vertegenwoordigen.

Het is juist, dat de berekende melkproduktie volgens de LEI-cijfers beneden de berekeningen van Landbouwcijfers ligt, daar het LEI de melkproduktie op de bedrijven die kleiner zijn dan 64 sbe niet meetelt.

Op grond van deze uitkomsten van de berekende melkproduktie mogen we concluderen dat het LEI m.b.v. zijn steekproef een goed beeld geeft van de totale melkproduktie op bedrijven die groter dan 64 sbe zijn.

Tabel 2.9 De totale melkproduktie en het aantal bedrijven met melkkoeien in 1977/78

Sbe-grootteklasse	64-90	90-128	128-180	180-256	256 e.m.	Totaal
Aantal bedrijven	12126	17464	23355	16959	10980	80886
Aant.bedr. met melkk.	9309	14122	17784	12000	7413	60628
Perc. v.h. totale aantal bedr. met melkk.	15,4	23,3	29,3	19,8	12,2	
Perc. v.h. totale aantal bedr. cumulatief	15,4	38,7	68,0	87,8	100,0	
Tot. melkprod. x mln. kg	667	1507	2723	2879	2840	10616
Perc. v.d. tot. melkprod.	6,3	14,2	25,6	27,1	26,8	
Perc. v.d. tot. melkprod. cumulatief	6,3	20,5	46,1	73,2	100,0	

In tabel 2.9 wordt een indeling van alle landbouwbedrijven (64 sbe e.m.) in 1977/78 gegeven. De indeling is gemaakt m.b.v. het aantal standaardbedrijfseenheden per bedrijf. Er zijn, volgens de LEI-steekproef, 60628 bedrijven (tot 64 sbe) die melkkoeien hebben. Van deze bedrijven met melkkoeien hebben 39% een bedrijfsgrootte tussen 64 en 128 sbe. Deze groep bedrijven produceerden slechts 20% van de totale hoeveelheid melk. De bedrijven met melkkoeien met een bedrijfsgrootte tussen 128 en 180 sbe (29% van het totaal aan-

Tabel 2.10 De melkproduktie op de weidebedrijven in 1977/78

SBE-grootteklasse	64-86	87-107	108-127	128-144	145-169	170-194	195-220	221-247	248-279	280-354	355 e.m.	Totaal
Aantal weidebedrijven	5426	5339	4588	4731	4283	3017	2614	2838	2195	1626	1144	37801
Percentage van totaal-aantal weidebedrijven	14,4	14,1	12,1	12,5	11,3	8,0	6,9	7,5	5,8	4,3	3,0	
Percentage van totaalaantal weidebedrijven cumulatief	14,4	28,5	40,6	53,1	64,4	72,4	79,4	86,9	92,7	97,0	100,0	
Melkproduktie per grootte-klasse in mln. kg	437	592	634	803	870	716	674	902	819	774	790	8011
Percentage van totale melk-produktie op weidebedrijven	5,5	7,4	7,9	10,0	10,9	8,9	8,4	11,3	10,2	9,7	9,9	
Percentage van totale melkproduk-tie op weidebedrijven cumulatief	5,5	12,9	20,8	30,8	41,7	50,6	59,0	70,3	80,5	90,2	100	
Aantal melkkoeien per bedrijf	17,4	22,8	28,1	34,4	40,6	45,3	51,2	60,4	67,0	88,0	126,1	41,2
Aantal melkkoeien per ha voederoppervlakte	1,42	1,47	1,63	1,85	1,88	1,90	1,99	2,11	2,18	2,39	2,33	1,90
Kg stifstof (N) per ha grasland en kunstweide	187	204	274	278	288	289	323	337	346	335	419	294
Bijkomende voerkosten per melkkoe	999	1046	1157	1084	1070	1182	1029	1154	1274	1337	1269	1150
Melkproduktie per melkkoe	4629	4860	4916	4932	5003	5239	5036	5264	5570	5409	5475	5141

tal bedrijven) hadden in 1977/78 een aandeel van 26% in de totale melkproduktie; 32% van het aantal bedrijven met melkkoeien (180 sbe en meer) produceerden 53% van de totale hoeveelheid melk.

De melk wordt hoofdzakelijk op de weidebedrijven 1) geproduceerd. In 1977/78 werd 75% van de melk op de weidebedrijven geproduceerd. Vijf jaren terug (in 1972/73) was dit percentage aanzienlijk minder nl. 60%. De specialisatie is dus sterk toegenomen (tabel 2.10).

Volgens de LEI-steekproef waren er in 1977/78 37801 weidebedrijven (64 sbe e.m.). Deze bedrijven produceerden ruim 8 miljard kg melk. In tabel 2.10 is tevens aangegeven hoe de verdeling van deze melkproduktie over de weidebedrijven was; 40,6% van alle weidebedrijven met een bedrijfsgrootte tussen 64 en 128 sbe produceerden in 1977/78 20,8% van de totale melkproduktie op de weidebedrijven. De weidebedrijven die groter waren dan 220 sbe (= 20% van alle weidebedrijven) leverden 41% van de totale melkproduktie op de weidebedrijven. Er is dus een ongelijke verdeling van de melkproduktie over de bedrijven, er is een z.g. scheve verdeling. In grafiek 2.4 is dit in beeld gebracht.

Deze grafiek geeft een z.g. Lorentz-curve. Horizontaal wordt naar oplopende bedrijfsgrootte het percentage weidebedrijven van het totale aantal weidebedrijven weergegeven. Verticaal is het percentage melk van de totale melkproduktie op de weidebedrijven gegeven.

Met behulp van deze grafiek is b.v. gemakkelijk te zien dat 25% van de weidebedrijven, die het kleinst zijn slechts 11% van de totale melkproduktie leveren. 25% van de weidebedrijven, die het grootst zijn, produceren 47% van de melkproduktie op de weidebedrijven.

In deze grafiek is tevens de verdeling van de melkproduktie op de weidebedrijven in 1972/73 getekend. In 1972/73 produceerde 25% van de bedrijven, die het kleinst waren, 14% van de totale melkproduktie, terwijl de 25% grootste bedrijven 41% van de totale melkproduktie op weidebedrijven leverden.

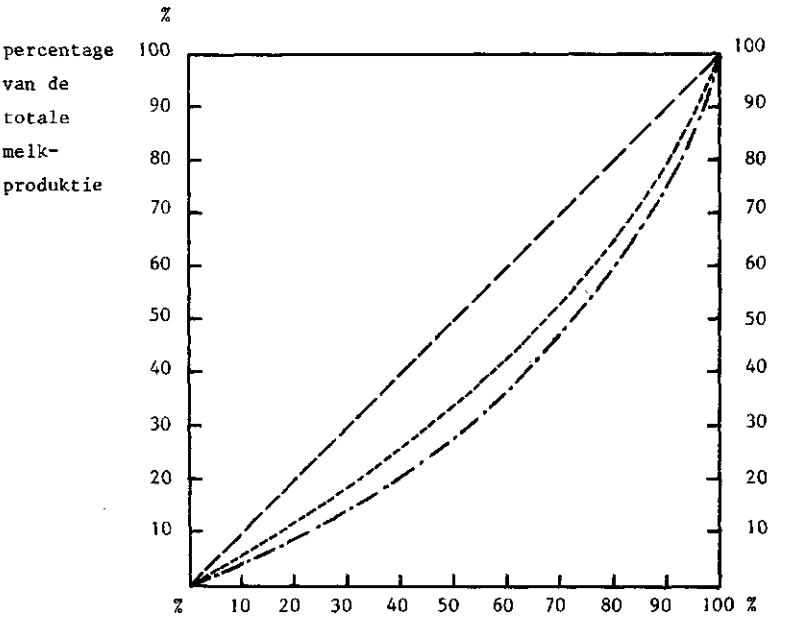
We zien dus, dat indien de curve verder van de gestippelde lijn verloopt, de verdeling schever is. Bij verloop van de curve volgens de gestippelde lijn zou namelijk de verdeling tussen de bedrijven gelijk zijn en alle bedrijven een gelijke produktie hebben.

Vergelijking van tabel 2.10 met tabel 2.11, resp. voor de jaren 1977/78 en 1972/73, laten de ontwikkelingen zien die verantwoordelijk zijn voor de schevere verdeling van de melkproduktie over de weidebedrijven. In de afgelopen jaren zijn veel bedrijven sterk vergroot. De bedrijfsuitbreiding is in de melkveehouderij

---

1) Het LEI noemt een bedrijf een weidebedrijf, indien meer dan 80% van het totale aantal sbe's van het bedrijf betrekking heeft op de rundveehouderij (incl. grasland en voedergewassen).

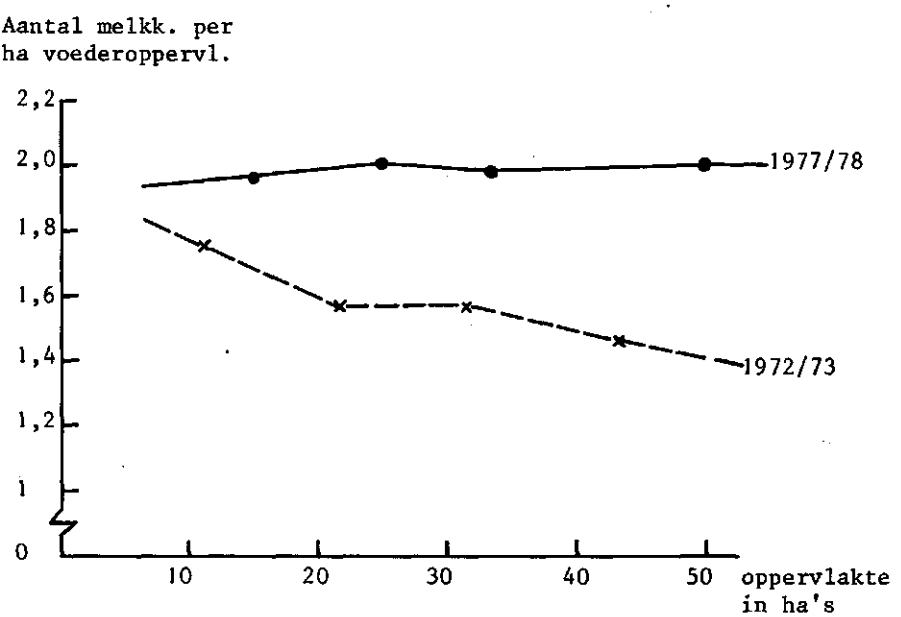
Grafiek 2.4 Verdeling van de melkproduktie op de weidebedrijven (64 sbe en meer) in 1972/73 en 1977/78

Tabel 2.11 De melkproduktie op weidebedrijven in 1972/73

Sbe-grootteklasse	64-86	87-107	108-127	128-144	145-169	170-194	195-220	221-247	248-279	280-354	355 e.m.	Totaal
Aantal weidebedrijven	7207	10959	6012	4392	4352	2560	1508	743	639	381	205	38958
Percentage van totaal-aantal weidebedrijven	18,5	28,1	15,4	11,3	11,2	6,6	3,9	1,9	1,6	1,0	0,5	
Percentage van totaalaantal weidebedrijven cumulatief	18,5	46,6	62,1	73,3	84,5	91,1	94,9	96,9	98,5	99,5	100,0	
Melkproduktie per grootte-klasse in mln. kg	592	1164	744	701	793	512	398	191	211	159	138	5603
Percentage van totale melk-produktie op weidebedrijven	10,6	20,8	13,3	12,5	14,2	9,1	7,1	3,4	3,8	2,8	2,5	
Perc.van totale melkproduk-tie op weidebedr. cumulatief	10,6	31,3	44,6	57,1	71,3	80,4	87,5	90,9	94,7	97,5	100,0	
Aantal melkkoeien per bedrijf	18,7	23,6	28,1	34,9	39,2	44,0	54,5	58,6	66,0	86,8	142,3	31,6
Aantal melkkoeien per ha voederoppervlakte	1,68	1,59	1,58	1,63	1,65	1,64	1,70	1,65	1,83	1,86	1,36	1,63
Kg stikstof (N) per ha grasland + kunstweide	199	210	213	219	194	220	220	261	215	249	235	210
Bijkomende voerkosten/melkkoe	641	710	755	720	720	699	737	630	785	745	630	706
Melkproduktie per melkkoe	4395	4499	4584	4575	4649	4547	4845	4382	5022	4815	4729	4545

Grafiek 2.5 Het aantal melkkoeien per ha voederoppervlakte op weidebedrijven in 1972/73 en 1977/78

aantal ha cultuurgrond	1972/73 aantal ha cultuurgr.	1972/73 aantal melkk.per ha voeder-oppervl.	1977/78 aantal ha voederopp.	1977/78 aantal melk-koeien per ha voeder-oppervl.
tot 20 ha	12,7	1,7	15,54	1,97
20 - 30 ha	23,4	1,6	24,63	2,08
30 - 40 ha	33,1	1,5	33,64	1,99
40 - 100 ha	46,8	1,4	49,74	2,00

tot stand gekomen door investeringen in grond en als gevolg van een intensiever grondgebruik (meer koeien per ha). Deze intensievering werd vooral bereikt door een beter graslandgebruik, hogere stikstofgiften per ha en hogere krachtvoergiften per koe.

In 1972/73 varieerde het aantal melkkoeien per ha (of het aantal g.v.e. per ha) slechts gering tussen de verschillende grootteklassen. Uit de cijfers van 1977/78 blijkt dat het aantal melkkoeien per ha toeneemt bij toenemende bedrijfsgrootte in sbe.

Ook de melkproduktie per koe is in 1977/78 op de grotere bedrijven aanzienlijk hoger dan op de kleinere bedrijven.

In 1977/78 was de veebezetting per ha voederoppervlakte gemiddeld per groep nagenoeg gelijk bij toenemende voederoppervlakte per bedrijf (grafiek 2.5). Alleen de bedrijven tussen 21 en 30 ha hadden een iets hogere veebezetting, nl. 2,08 melkkoeien per ha voederoppervlakte, tegen 1,97 voor de groep bedrijven die kleiner dan 21 ha waren en 1,99 en 2,00 voor resp. de bedrijven tussen 30 en 40 ha en groter dan 40 ha. In 1972/73 was echter de veebezetting op de bedrijven met veel grond aanzienlijk lager dan op de bedrijven met weinig grond. (De relatie tussen de bedrijfsomvang en de bedrijfsuitkomsten op de weidebedrijven wordt besproken in paragraaf 2.6 (tabel 2.18).

2.4.3.2 De melkproduktie op bedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal

De hogere melkproduktie per koe op de grotere bedrijven in vergelijking met de kleinere bedrijven en de schevere verdeling van de melkproduktie in 1977/78 t.o.v. 1972/73 hangt ook samen met de sterke uitbreiding van het aantal ligboxenstallen sinds 1972/73.

In tabel 2.12 worden de weidebedrijven ingedeeld naar staltype nl. met een ligboxenstal en met een grupstal. De gemiddelde melkproduktie per koe is in de ligboxenstal ruim 500 kg hoger dan in de grupstal. Deze verschillen zullen mede veroorzaakt zijn door de hogere krachtvoergift op de bedrijven met een ligboxenstal. De veebezetting per ha is op de bedrijven met een ligboxenstal aanzienlijk hoger dan op bedrijven met een grupstal. Dit hangt mede samen met de hogere voerkosten per koe en de hogere stikstofgift per ha.

Het aantal melkkoeien per VAK is in 1977/78 op de bedrijven met een ligboxenstal 37,4. Op de qua oppervlakte vergelijkbare grupstalbedrijven was het aantal koeien per VAK 28,3.

Zijn er nu grote verschillen tussen de bijkomende voerkosten per kg melk op de ligboxenstal in vergelijking met de grupstal? Om deze vraag te kunnen beantwoorden moeten we een norm voor de bijkomende voerkosten voor het jongvee opstellen. De gemiddelde jongveebezetting per koe verschilt namelijk op de bedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal. We veronderstellen dat er per g.v.e. jongvee zowel in de ligboxenstal als de grupstal, voor 250 gulden voer moest worden aangekocht in 1977/78. De bijkomende voerkosten per melkkoe zijn nu te berekenen.

Tabel 2.12 De melkproduktie op de weidebedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal in 1977/78

	Ligboxenstal	Grupstal
Aantal weidebedrijven	11870	25698
Percentage van totaalaantal bedr.	31,6	68,4
Totale melkproduktie x mln. kg	4083	3920
Percentage van totale melkproduktie	51,0	49,0
Aantal melkkoeien per bedrijf	63,6	31,2
Aantal g.v.e. overig weidevee	20,6	13,2
Aantal melkkoeien per ha voederoppervlakte	2,28	1,67
Kg stifstof (N) per ha grasland + kunstweide	354	254
Bijkomende voerkosten per melkkoe	1215	1083
Melkproduktie per melkkoe per jaar	5409	4889

Per kg melk werd in 1977/78 op de bedrijven met een ligboxenstal 21 cent uitgegeven voor bijkomende voerkosten. Op de bedrijven met een grupstal waren deze bijkomende voerkosten per kg melk slechts weinig minder: namelijk 20 cent.

Terwijl in 1977/78 op de bedrijven met een ligboxenstal de melkproduktie per koe 500 kg hoger was dan op de grupstalbedrijven, waren de bijkomende voerkosten per kg melk dus slechts 1 cent hoger dan op de bedrijven met een grupstal.

2.4.4 De varkenshouderij

De arbeidsopbrengst is in de varkenshouderij in 1977/78 beter geweest dan in 1976/77 (tabel 2.13).

De prijs van de slachtvarkens is vanaf mei 1977 tot december 1977 opgelopen tot ruim ƒ 4,- per kg geslacht gewicht. De biggenprijzen stegen daardoor ook sterk. In het begin van 1978 is de prijs van slachtvarkens en biggen snel gedaald.

De gemiddelde prijs per kg geslacht gewicht voor mestvarkens was in 1977/78 evenwel hoger dan in het jaar 1976/77. Daar de prijs van krachtvoer daalde en het voederverbruik per kg groei verminderde, is de arbeidsopbrengst in de varkensmesterij aanzienlijk verbeterd.

De varkensfokkerij profiteerde van de hogere biggenprijzen en de lagere krachtvoerprijzen, zodat de arbeidsopbrengst per fokzeug in 1977/78 is gestegen t.o.v. 1976/77.

De resultaten in de varkenshouderij schommelen zeer sterk van jaar op jaar (grafiek 2.6).

2.4.5 De pluimveehouderij

De bedrijfsuitkomsten in de leghennenhouderij is aan grote schommelingen onderhevig als gevolg van sterk fluctuerende eier-

Tabel 2.13 Kengetallen over de ontwikkeling van de varkenshouderij (1965/66 t/m 1977/78)

Fokkerij

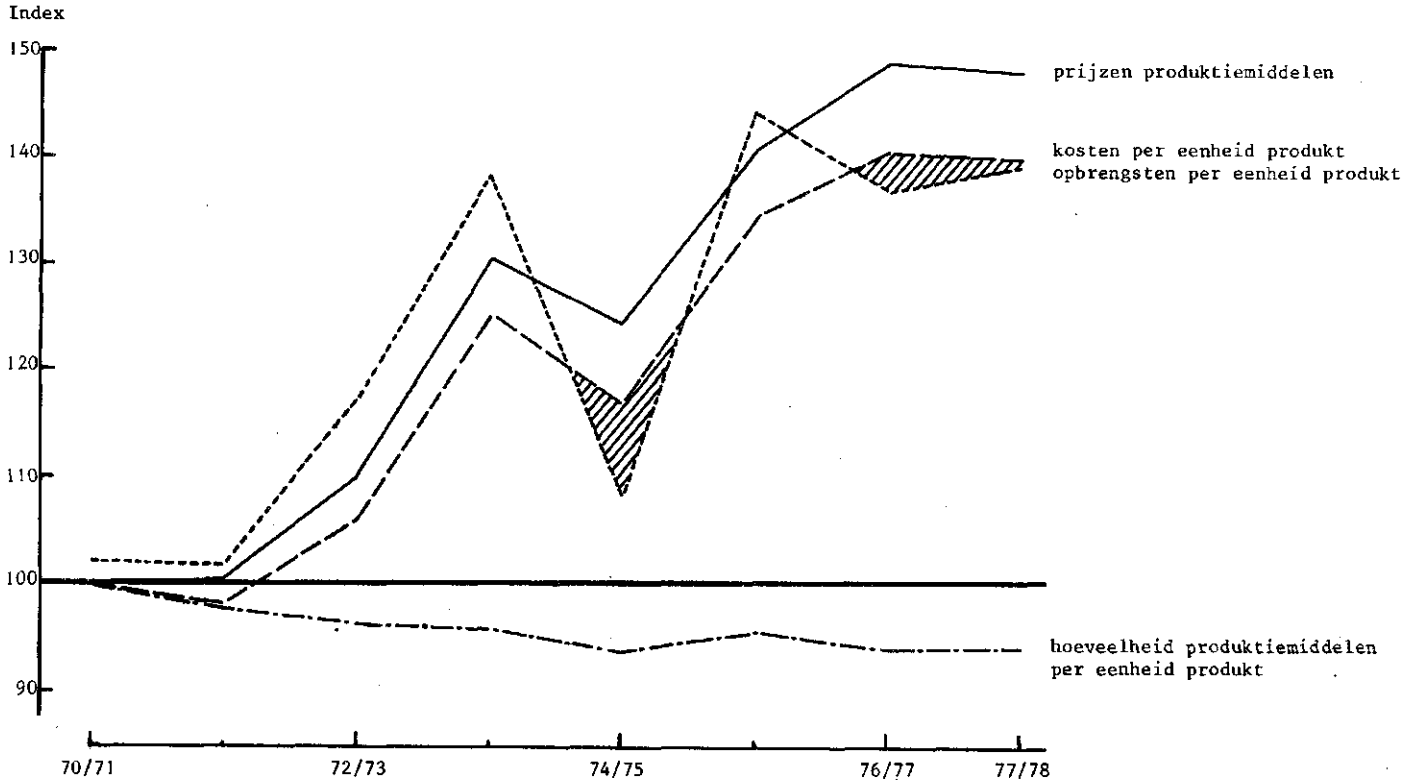
	Per fokzeug per jaar			Grootgebrachte biggen per fokzeug per jaar	Prijs krachtvoeder	Opbrengstprijs per big
	opbrengsten	kosten (zonder arbeid)	arbeidsopbrengst			
1965/66-69/70	1342	966	376	15,1	39,10	75
1970/71	1356	1081	275	15,0	41,80	79
1971/72	1404	1091	313	15,4	41,30	79
1972/73	1971	1182	609	15,5	43,50	96
1973/74	2074	1372	702	15,8	51,60	116
1974/75	1518	1387	131	15,6	51,10	85
1975/76	2067	1412	655	14,9	50,60	124
1976/77	2048	1623	425	15,4	56,80	113
1977/78	2080	1600	480	15,4	55,10	115

Mesterij

	Per mestvarken per jaar			Voederverbruik per kg groei	Prijs krachtvoeder	Opbrengstprijs per kg gesl. gewicht
	opbrengsten	kosten (zonder arbeid)	arbeidsopbrengst			
1965/66-69/70	539	490	49	3,56	38,20	2,77
1970/71	577	543	34	3,47	40,40	2,81
1971/72	595	548	47	3,48	39,60	2,83
1972/73	661	598	63	3,55	42,20	3,21
1973/74	790	715	75	3,51	50,10	3,74
1974/75	665	649	16	3,41	48,80	3,02
1975/76	816	732	84	3,44	48,30	3,85
1976/77	799	767	32	3,44	54,80	3,73
1977/78 1)	831	779	52	3,40	53,10	3,80

1) Voorlopig.

Grafiek 2.6 Ontwikkeling resultaten varkenshouderij - fokken en mesten (kosten 1970/71 = 100)

Tabel 2.14 Kengetallen over de ontwikkeling van de pluimveehouderij (1965/66 t/m 1977/78)

Leghennen op batterijbedrijven

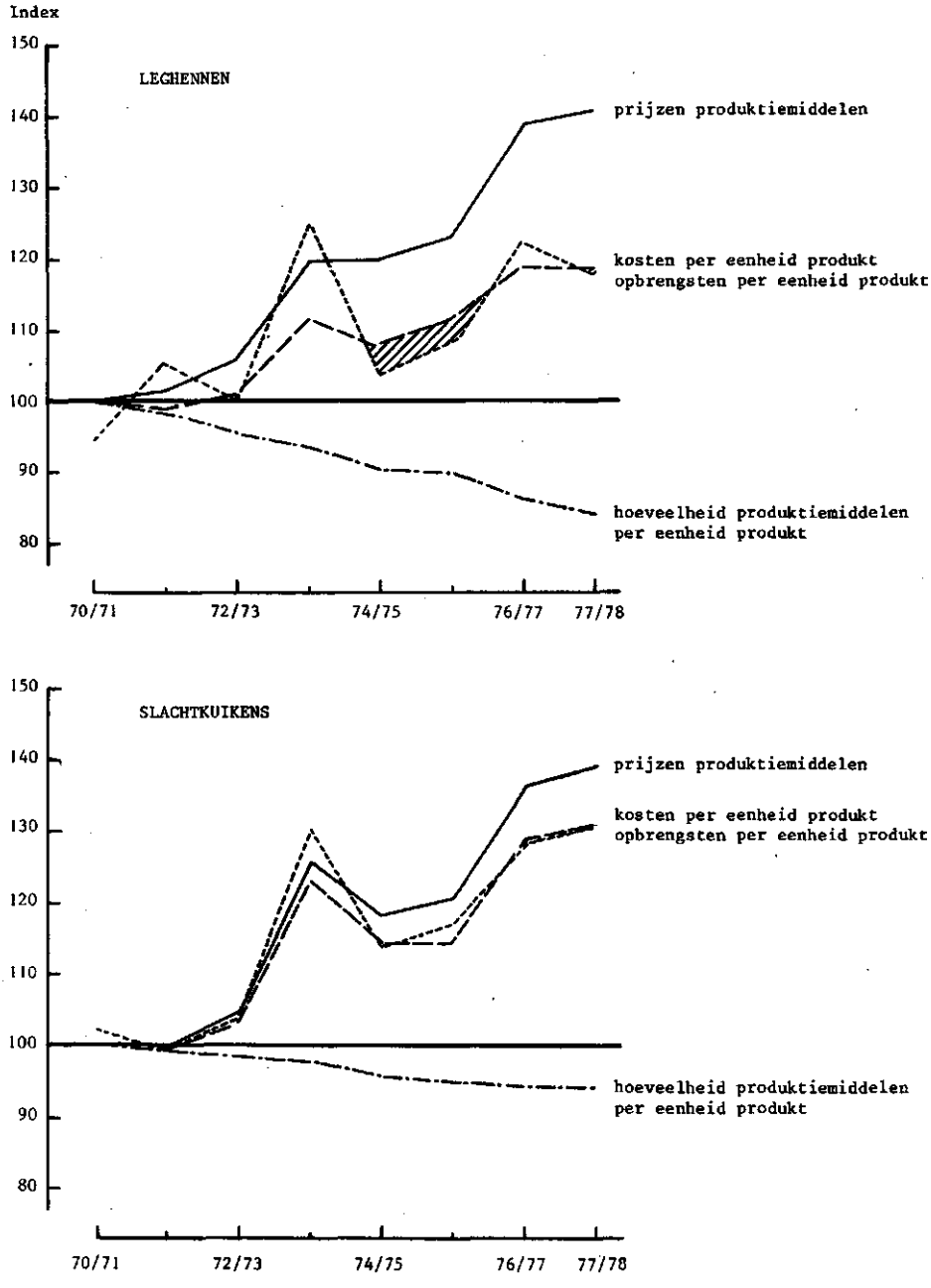
	Per leghen per jaar			Voeder-verbruik per hen per jaar	Voeder-prijs	Eipro-duktie pen hen	Eier-prijs
	opbreng-sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids-opbrengst				
1965/66-69/70	31,40	28,14	3,26	42,2	40,60	237	12,40
1970/71	28,72	28,72	0	41,7	42,20	244	11,05
1971/72	31,19	27,40	3,79	41,9	41,90	246	12,36
1972/73	30,84	29,06	1,78	42,7	43,90	248	11,69
1973/74	38,88	32,24	6,64	42,4	51,30	251	14,66
1974/75	34,12	32,60	1,52	43,0	49,20	253	12,30
1975/76	32,92	30,26	2,66	42,8	49,60	258	12,63
1976/77	39,69	35,13	4,56	42,2	56,80	260	14,21
1977/78 1)	40,30	36,90	3,40	42,4	57,50	269	13,70

Slachtkuikens

	Per 1000 kg afgeleverd gewicht			Voeder-verbruik p.kg.afge-lev. gew.	Voeder-prijs
	opbreng-sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids-opbrengst		
1965/66-69/70	1616	1481	135	2,19	45,30
1970/71	1584	1497	87	2,07	48,30
1971/72	1544	1484	60	2,06	48,30
1972/73	1616	1529	87	2,04	50,70
1973/74	2010	1828	182	2,04	63,70
1974/75	1754	1683	71	2,03	58,90
1975/76	1809	1664	145	1,99	56,30
1976/77	1985	1891	94	1,98	66,20
1977/78	2025	1923	102	2,00	67,40

1) Voorlopig.

Grafiek 2.7 Ontwikkeling resultaten pluimveehouderij (kosten 1970/71 = 100)

Tabel 2.15 Kengetallen over de ontwikkeling van de stieren- en kalvermesterij (1966/67 t/m 1977/78

Stierenmesterij

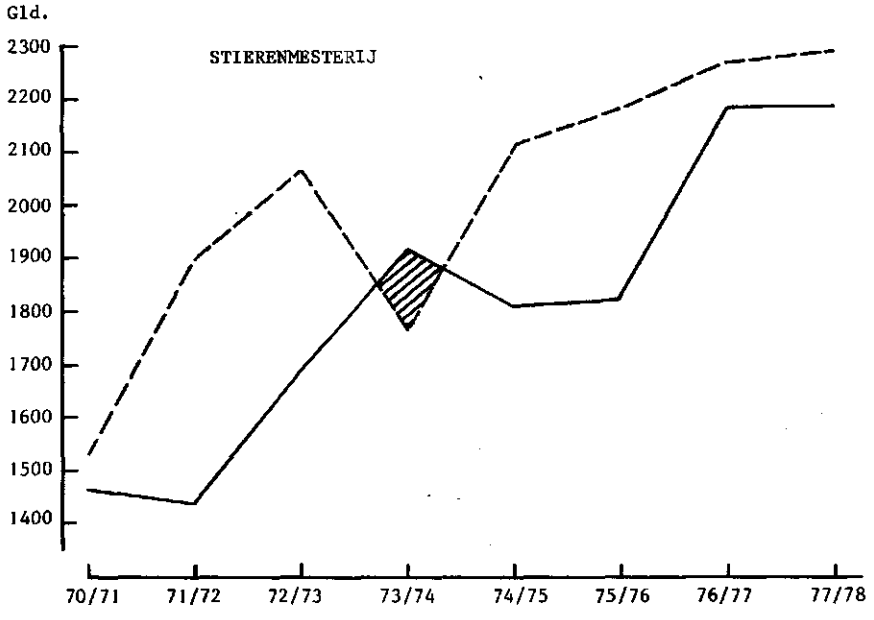
	Per afgeleverde stier			Aankoop-bedrag per kalf	Aantal mest-dagen	Voeder-kosten per kg groei	Groei per dag in gr.	Geslacht gewicht in kg	Netto-opbr.-prijs per kg gesl. gew-
	netto-opbreng-sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids-opbrengst						
1966/67-70/71	1283	1180	103	236	495	1,62	904	274	4,67
1970/71	1535	1467	68	351	516	1,72	944	300	5,12
1971/72	1902	1439	463	347	497	1,68	966	305	6,25
1972/73	2072	1688	384	409	529	1,93	941	314	6,61
1973/74	1765	1919	-154	581	502	2,02	958	305	5,79
1974/75	2113	1808	305	444	484	2,17	962	293	7,21 1)
1975/76	2185	1826	359	383	502	2,18	991	316	6,91 1)
1976/77	2269	2186	83	547	515	2,35	977	319	7,11
1977/78 2)	2292	2190	102	546	503	2,41	992	317	7,23

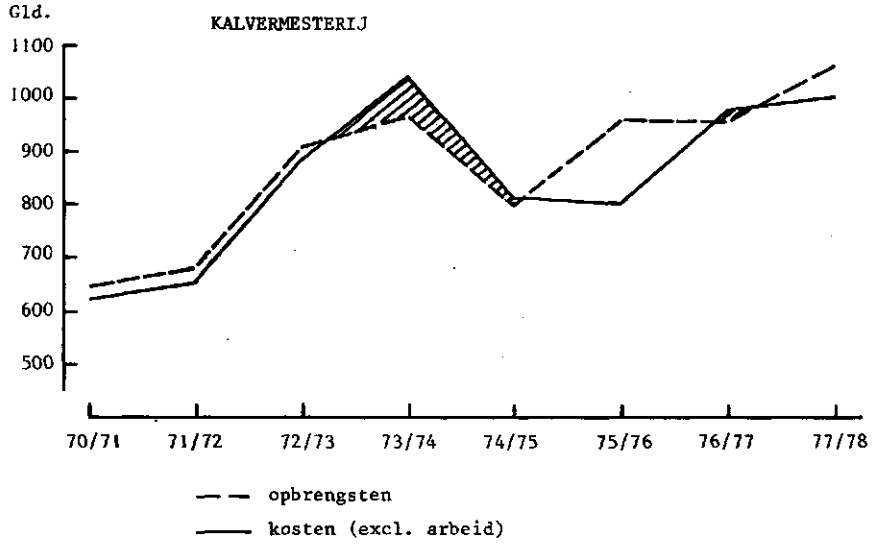
1) Incl. slachtpremie 2) Voorlopig

Kalvermesterij

	Per afgeleverd kalf			Aankoop-bedrag per kalf	Aantal mest-dagen	Voeder-verbruik per kg groei	Voeder-prijs per kg	Eind-gewicht in kg	Netto-opbr.-prijs per kg lev. gewicht
	netto-opbreng-sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids-opbrengst						
1965/66-70/71	555	527	28	210	124	1,63	1,46	157	3,54
1970/71	650	624	26	279	130	1,60	1,49	165	3,93
1971/72	685	656	29	285	133	1,63	1,57	166	4,13
1972/73	911	885	26	432	149	1,70	1,60	182	4,99
1973/74	971	1037	- 66	510	160	1,73	1,67	194	4,99
1974/75	797	812	- 15	305	147	1,67	1,87	180	4,43
1975/76	958	803	155	321	147	1,67	1,73	182	5,26
1976/77	956	975	- 19	441	149	1,69	1,79	189	5,06
1977/78	1058	1005	53	426	148	1,72	1,93	185	5,72

Grafiek 2.8 Bedrijfsuitkomsten per afgeleverd dier

prijzen. De vraag naar eieren wordt in grote mate beheerst door buitenlandse invloeden zoals de vraag- en aanbodverhouding in andere EEG-landen, de monetaire situatie (koers van de Amerikaanse dollar) en de vraag vanuit het Midden-Oosten. In 1977/78 is de eierprijs t.o.v. 1976/77 gedaald. De belangrijkste kostenfactor in de leghennenhouderij, het krachtvoer, is in prijs gestegen. De eiproduktie per hen is in 1977/78 gestegen, evenals in voorgaande jaren. Het resultaat van deze ontwikkelingen is een daling van de arbeidsopbrengst per leghen per jaar (tabel 2.14).

De prijzen van de slachtkuikens waren in 1977/78 iets hoger dan in 1976/77. Het resultaat was een geringe verhoging van de arbeidsopbrengst per 1000 kg afgeleverd gewicht.

In grafiek 2.7 zijn de opbrengsten/kostenverhoudingen in de leghennenhouderij en de slachtkuikenhouderij weergegeven.

2.4.6 De stierenmesterij en kalvermesterij

Van het verloop van de bedrijfsuitkomsten in de stieren- en kalvermesterij geeft tabel 2.15 een overzicht.

De uitkomsten van de stierevleesproduktie liggen in 1977/78 ongeveer op hetzelfde niveau als in het daaraan voorafgaande boekjaar. Dit niveau is echter te laag om van een rendabele produktie te kunnen spreken. De ingezette arbeid wordt namelijk bij een arbeidsopbrengst van ongeveer *f* 100,- per afgeleverde stier onvoldoende beloond. De oorzaak van de relatief lage arbeidsopbrengst in de afgelopen jaren is gelegen in de grote vraag naar nuchtere kalveren voor de kalfsvleesproduktie, waardoor ook de prijzen van het uitgangsmateriaal voor de stierevleesproduktie sterk zijn gestegen.

De bedrijfsuitkomsten van de kalfsvleesproduktie blijven aan grote schommelingen onderhevig. De slechte bedrijfsuitkomsten in 1976/77 hebben in 1977/78 aanvankelijk een matigende invloed uitgeoefend op de aankoopprijzen van nuchtere kalveren, terwijl de opbrengstprijzen van het afgeleverde kalfsvlees sterk opliepen. De bedrijfsuitkomsten zijn in 1977/78 daardoor tamelijk gunstig geweest.

De prijzen van nuchtere kalveren blijven derhalve voor een belangrijk deel de uitkomsten van de produktie van kalfsvlees en stierevlees bepalen.

2.5 De bedrijfsuitkomsten per bedrijf

In deze paragraaf worden de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen gegeven. Daarbij is een indeling van de bedrijven gemaakt naar regio en bedrijfsgrootte. In tabel 2.16 worden grotere en kleinere bedrijven onderscheiden. In tabel 2.18 worden voor de akkerbouw- en weidebedrijven meerdere grootteklassen gegeven.

Tabel 2.16 Netto-overschot per bedrijf (pachtbasis)

Grotere bedrijven, omvang in sbe	1974/75 118 en meer	1975/76 118 en meer	1976/77 123 en meer	1977/78 128 en meer
Akkerbouw				
Noordelijk Kleigebied	37600	47000	163050	-20750
Veenkol. + Nrd. Zandgebied	23200	350	1500	-10450
IJsselmeerp. + Ov. Droogmakerijen	36500	79900	186150	-34700
Zuidwestelijk Kleigebied	- 1950	57400	44000	-47100
Nederland, totaal	20500	47300	94750	-29100
Weide				
Noordelijk Kleiweidegebied	-18150	-18150	-31300	- 2100
Noordelijk Veenweidegebied	-13550	-19800	-30950	-12500
Westelijk Weidegebied	-27250	-23850	-35900	-23450
Noordelijk Zandgebied	-21450	-20850	-42850	-20700
Oost. en Centraal Zandgebied	-23000	-16000	-41800	- 9450
Zuidelijk Zandgebied	-21100	-14100	-49850	-21350
Nederland, totaal	-21350	-18400	-39150	-14850
Gemengd met overwegend akkerbouw				
Kleigebieden	-12800	11000	27200	-40550
Zandgebieden	-11250	-24000	-38150	-32550
Nederland, totaal	-10450	- 3550	9300	-36250
Gemengd met overwegend rundveehouderij				
Nrd. + Oost. + Centraal Zandgebied	-26550	-25000	-28550	-29800
Zuidelijk Zandgebied	-25850	-10400	-50650	-18250
Nederland, totaal	-26150	-18600	-38650	-26400
Gemengd met intensieve veehouderij				
Nrd. + Oost. + Centraal Zandgebied	-30600	1350	-31000	-12750
Zuidelijk Zandgebied	-27000	3600	-25450	-18400
Nederland, totaal	-28050	2200	-28500	-17900
Kleinere bedrijven, omvang in sbe	**minder dan 118**	**minder dan 118**	**minder dan 123**	**minder dan 128**
Akkerbouw				
Kleigebieden	- 7000	- 1050	-13050	-32350
Veenkoloniën + Nrd. Zandgebieden	- 6900	-13600	-21200	-25750
Nederland, totaal	- 6950	- 4050	850	-29250
Weide				
Klei- en Veengebieden	-23300	-22400	-35050	-29800
Zandgebieden	-26500	-28100	-35600	-26700
Nederland, totaal	-25500	-26950	-36650	-28750
Gemengd met overwegend rundveehouderij				
Zandgebieden	-32400	-33950	-44800	-34900
Nederland, totaal	-32250	-33400	-43150	-35700
Gemengd met intensieve veehouderij				
Zandgebieden	-29200	-17650	-35700	-27650
Nederland, totaal	-28550	-18600	-34150	-28350
Nederland, alle bedrijfstypen				
Grotere bedrijven	-18200	- 3650	-14300	-19900
Kleinere bedrijven	-22650	-24550	-33300	-30100
Totaal	-20150	-11600	-21600	-23650

Het netto-overschot op de grotere en kleinere bedrijven in de akkerbouw is t.o.v. 1976/77 zeer sterk teruggelopen. Zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, vindt dit zijn oorzaak in de daling van de prijzen van de produkten, met name van consumptie- en pootaardappelen. Bovendien waren de kg-opbrengsten lager en zijn de prijzen van de ingezette produktiemiddelen aanzienlijk gestegen. Daardoor daalde vooral het netto-overschot op de bedrijven in het Noordelijk Kleigebied en de IJsselmeerpolders en Overige Droogmakerijen in 1977/78 t.o.v. het goede jaar 1976/77.

De kg-opbrengsten en de prijzen van de produkten (vooral fabrieksaardappelen, granen en suikerbieten) waren in de Veenkoloniën en het Noordelijk Zandgebied vrij stabiel, zodat het netto-overschot niet zo sterk daalde.

Het Zuidwestelijk Kleigebied was in 1977/78 vooral getroffen door de lagere prijzen van vooral consumptieaardappelen en uien. Het netto-overschot op de grotere bedrijven in het Zuidwestelijk Kleigebied daalde tot het zeer lage niveau van *f.* -47100,-.

De verbetering van de opbrengsten/kostenverhouding in de melkveehouderij in 1977/78 resulteerde in een hoger netto-overschot. Het gemiddelde netto-overschot op de grotere weidebedrijven bedroeg *f* -14850,-. Het Noordelijk Kleiweidegebied behaalde aanzienlijke betere resultaten dan de overige gebieden.

De resultaten van de gemengde bedrijven met overwegend akkerbouw werden in 1977/78 vooral gedrukt door de tegenvallende opbrengsten van de akkerbouwprodukten. De gemengde bedrijven op de zandgebieden hadden ook in 1976/77 lage opbrengsten als gevolg van de droge zomer.

De gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij zagen het netto-overschot in het Zuidelijk Zandgebied wel stijgen, hoewel het niveau nog laag bleef.

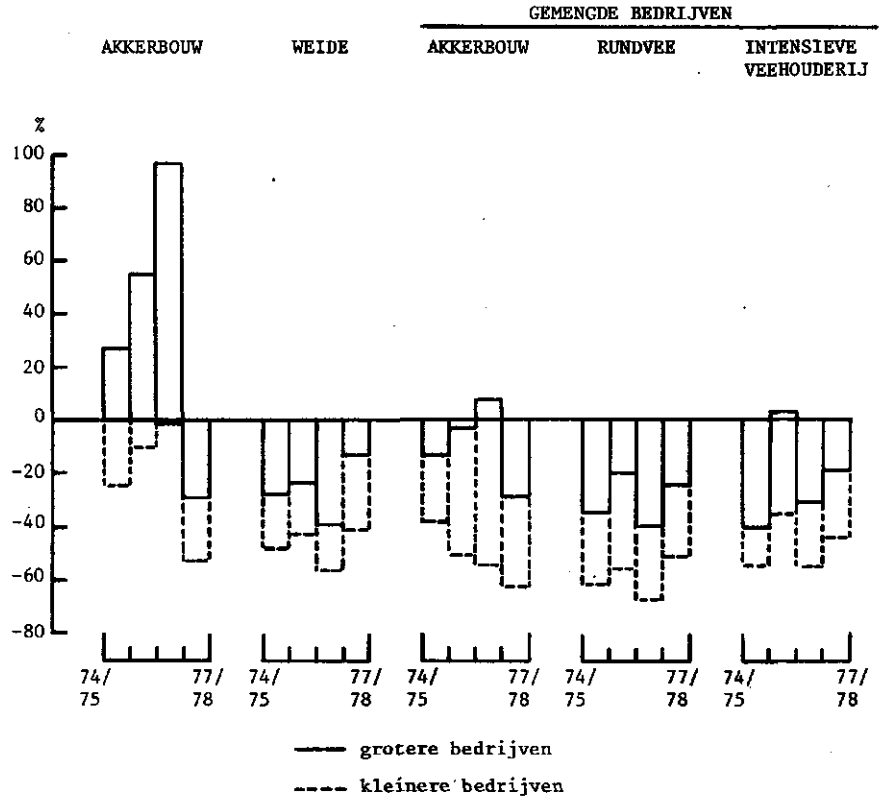
Doordat met name de resultaten in de varkenshouderij in 1977/78 beter waren dan in 1976/77, zijn de uitkomsten van de gemengde bedrijven met intensieve veehouderij ook verbeterd.

Landelijk gezien haalden de grotere bedrijven (128 sbe en meer) in 1977/78 een hoger netto-overschot van 11200 gulden in vergelijking met de kleinere bedrijven (64-128 sbe). De verschillen in netto-overschot tussen de grotere en kleinere bedrijven in de akkerbouw waren in 1977/78 zeer gering nl. *f* 150,-. Deze verschillen waren in 1976/77 zeer groot, nl. *f* 93900,-. De verschillen in netto-overschot tussen de grotere en kleinere bedrijven zijn dus groter naarmate de opbrengsten/kostenverhouding gunstiger is. Zo waren op de weidebedrijven de verschillen tussen grotere en kleinere bedrijven in 1976/77 veel kleiner dan in 1977/78.

In grafiek 2.9 zijn de resultaten van grotere en kleinere bedrijven in beeld gebracht. In deze grafiek wordt het netto-overschot als percentage van de factorkosten gegeven vanaf 1974/75 t/m 1977/78. In de factorkosten zijn begrepen de kosten van arbeid, netto-pacht en rente.

Grafiek 2.9 Netto-overschot in % van de factorkosten

GROTERE EN KLEINERE BEDRIJVEN

In 1977/78 werd op de grotere akkerbouwbedrijven ruim 70% van de factorkosten gedekt door de opbrengsten. Op de grotere weidebedrijven was deze vergoeding van de factorkosten ruim 83%.

De akkerbouw heeft na jaren van een positief netto-overschot in 1977/78 een negatief netto-overschot behaald. De overige bedrijfstypen zagen hun factorkosten steeds onvolledig vergoed. (Uitzonderingen zijn de grotere gemengde akkerbouwbedrijven in 1976/77 en de grotere gemengde bedrijven met overwegend intensieve veehouderij in 1975/76).

We moeten er wel rekening mee houden dat de berekende factorkosten tussen de bedrijfstypen sterk verschilt (tabel 2.17).

Tabel 2.17 De factorkosten in de landbouw in 1977/78

	Akker-bouw	Rundvee-houderij	Gemengde bedrijven		
			overw. akkerb.	overw. rundvee	intens. veeh.
Factorkosten	82672	90553	93725	91342	80520
w.v. berekend loon					
- ondernemer	36000	49100	44300	47800	44100
- boerin	1500	7400	7600	10200	9400
- ov. gezinsleden	8100	10300	13900	11000	6100

In hoofdstuk 1 hebben we gezien dat op de rundveehouderijbedrijven per VAK veel meer uren gewerkt worden dan op de akkerbouwbedrijven. Op de weidebedrijven werd bijna 600 uren per VAK per jaar meer gewerkt dan op de akkerbouwbedrijven. De verschillen in het aantal gewerkte uren van de ondernemer zijn nog iets groter. Het berekende loon van de ondernemer is daarom op de weidebedrijven aanzienlijk hoger (tabel 2.17).

De boerin werkt op de weidebedrijven en de gemengde bedrijven meer mee dan op de akkerbouwbedrijven. Het berekend loon van de boerin verschilt dan ook per bedrijfstype. Het berekend loon van de overige gezinsleden verschilde minder per bedrijfstype.

2.6 Bedrijfsomvang en bedrijfsuitkomsten

In tabel 2.18 zijn de bedrijfsresultaten op akkerbouw- en weidebedrijven bij verschillende bedrijfsomvang gegeven. Zoals we al gezien hebben zijn de verschillen in netto-overschot per bedrijf tussen grotere en kleinere akkerbouwbedrijven in 1977/78 gering. Dit werd veroorzaakt door de relatief slechte opbrengst/kostenverhouding op de akkerbouwbedrijven in 1977/78. Grafiek 2.10 laat namelijk zien dat er gemiddeld voor de periode 1975/76 t/m 1977/78 grotere verschillen bestaan in bedrijfsresultaten tussen grotere en kleinere bedrijven.

Tabel 2.18 Bedrijfsresultaten op akkerbouwbedrijven en weidebedrijven bij verschillende bedrijfsomvang in 1977/78 (pachtbasis)

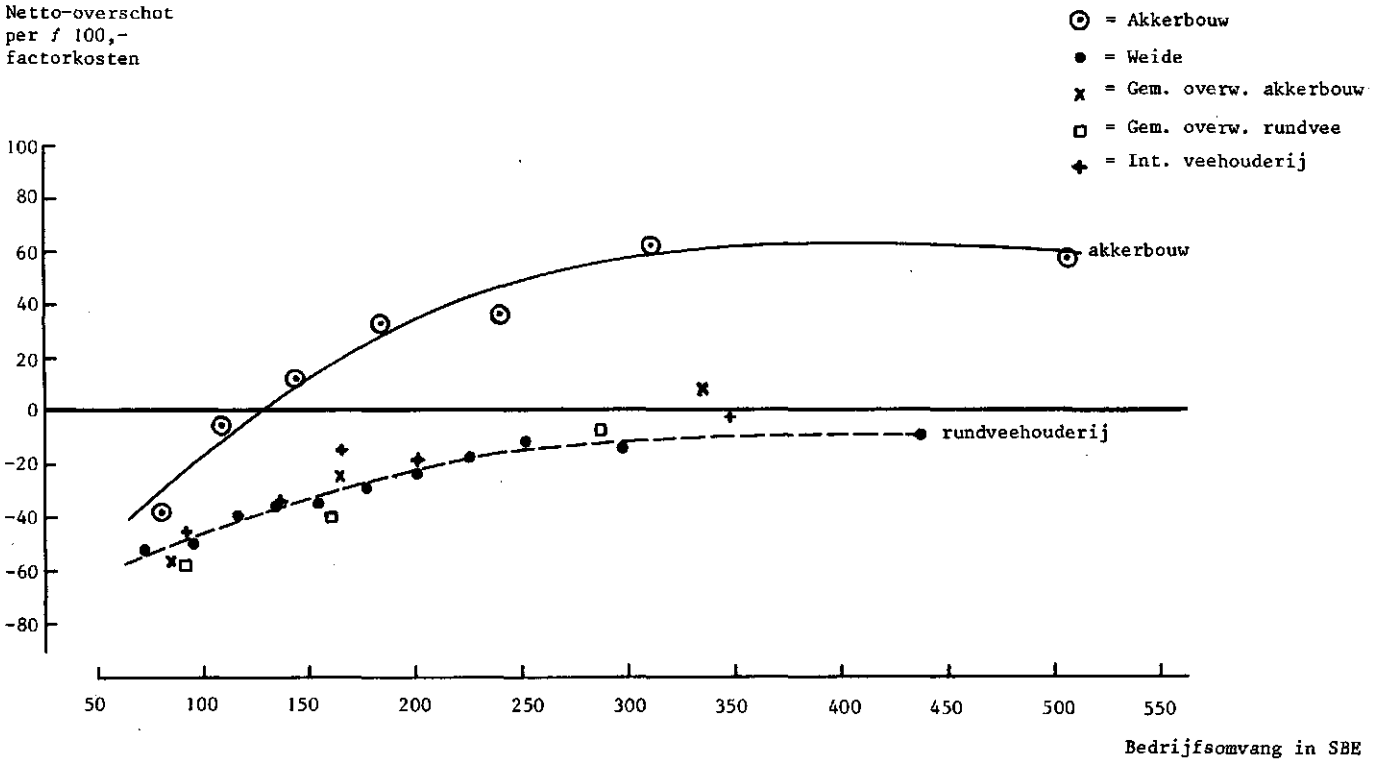
Akkerbouwbedrijven

Sbe-grootteklasse	tot 95	95-127	128-168	169-209	210-275	276-375	376 e.m.
Sbe per bedrijf	81	110	150	192	246	321	504
Volwaardige arbeidskracht (VAK)	1,1	1,1	1,3	1,4	1,5	2,2	3,1
Sbe per VAK	72	104	117	137	159	147	165
Sbe per ha cultuurgrond	4,2	4,8	4,8	5,0	5,3	5,9	5,0
Opbrengsten per f 100,- kosten	68	76	84	86	87	90	93
Netto-overschot per sbe	-373	-260	-164	-150	-122	- 98	- 72
Netto-overschot per bedrijf	-30150	-28600	-24650	-28700	-30150	-31550	-35950
Arbeidsopbr. per ondernemer	3450	7650	13550	13650	6800	7350	11450

Weidebedrijven

Sbe-grootteklasse	tot 87	87-107	108-127	128-144	145-169	170-194	195-220	221-247	248-279	280-354	355 en meer
Sbe per bedrijf	75	96	119	137	158	181	206	234	259	316	463
Volwaardige arbeidskr. (VAK)	1,2	1,2	1,4	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	2,0	2,1	2,7
Sbe per VAK	62	78	88	94	101	119	133	144	132	150	170
Sbe per ha cultuurgrond	6,0	6,0	6,7	7,2	7,2	7,4	7,6	7,9	8,4	8,6	8,1
Opbrengst per f 100,- kosten	72	77	82	86	86	91	94	99	100	99	102
Netto-overschot per sbe	-385	-306	-232	-176	-178	-112	-78	-8	-5	-8	-19
Netto-overschot per bedrijf	-28850	-29550	-27700	-24100	-27950	-20150	-16050	- 1800	1300	- 2600	8650
Arbeidsopbr. per ondernemer	14500	17750	23250	26050	25050	32800	37650	49400	53300	50150	54150

Grafiek 2.10 Netto-overschot per ƒ 100,- factorkosten bij verschillende bedrijfsomvang (1975/76 t/m 1977/78)

Tabel 2.19 De spreiding van de bedrijven in Nederland 1) naar netto-overschot in gld. per bedrijf (boekjaar 1977/78)

	Lager dan -40000	-40000 tot -30000	-30000 tot -20000	-20000 tot -10000	-10000 tot 0	0 tot 10000	10000 tot 20000	20000 tot 30000	30000 tot 40000	40000 tot 50000	50000 en hoger	Totaal
	In procenten van totaalaantal bedrijven per groep											
Akkerbouwbedrijven												
128 sbe en meer	36	6	11	16	8	8	4	4	1	2	4	100
minder dan 128 sbe	25	23	21	19	5	6	1	-	-	-	-	100
Weidebedrijven												
128 sbe en meer	19	12	14	14	16	8	6	4	2	2	3	100
minder dan 128 sbe	26	22	22	12	13	5	0	-	-	-	-	100
Gemengde bedrijven met: overwegend akkerbouw												
128 sbe en meer	44	13	13	10	12	1	-	3	-	4	-	100
minder dan 128 sbe	64	13	23	-	-	-	-	-	-	-	-	100
overwegend rundveehouderij												
128 sbe en meer	33	19	8	16	5	5	3	6	1	3	1	100
minder dan 128 sbe	41	22	17	20	-	-	-	-	-	-	-	100
- intensieve veehouderij												
128 sbe en meer	24	15	14	13	9	6	10	2	3	1	3	100
minder dan 128 sbe	33	8	30	14	5	4	4	1	1	-	-	100
Alle bedrijven												
128 sbe en meer	25	13	13	14	12	7	6	3	2	2	3	100
minder dan 128 sbe	30	19	23	14	9	4	1	0	0	-	-	100

1) Aantal bedrijven met minstens 64 sbe en minder dan 50% tuinbouw.

Op de weidebedrijven zijn de verschillen in netto-overschot per bedrijf en arbeidsopbrengst per ondernemer in 1977/78 wel groot tussen de grootteklassen. De arbeidsproduktiviteit is op de grotere bedrijven hoger dan op de kleinere bedrijven. Het aantal melkkoeien per VAK en daarmee het aantal sbe per VAK is op de grotere bedrijven hoger dan op de kleinere (zie ook tabel 2.10, paragraaf 2.4.4).

Zoals uit tabel 2.16, tabel 2.18 en grafiek 2.10 blijkt is gemiddeld het netto-overschot op de grotere bedrijven hoger dan op de kleinere bedrijven. De onderlinge verschillen binnen een bepaalde grootteklasse zijn echter zeer groot. Er zijn namelijk meerdere factoren verantwoordelijk voor de verschillen in netto-overschot. In tabel 2.19 is te zien dat de spreiding binnen een bepaalde grootteklasse zeer groot is.

Op de grotere akkerbouwbedrijven is de spreiding in netto-overschot per bedrijf groter dan op de kleinere bedrijven (kleiner dan 128 sbe). Van de grotere bedrijven heeft 36% een netto-overschot dat lager is dan *f* -40000,-, terwijl dit percentage voor de kleinere bedrijven 25% bedraagt.

Ook voor de overige bedrijfstypen geldt dat de spreiding in netto-overschot op de grotere bedrijven groter is dan op de kleinere bedrijven.

2.7 Bedrijfsresultaten op pachtbasis en eigenaarsbasis

De bedrijfsresultaten in de voorgaande hoofdstukken zijn gegeven op pachtbasis, d.w.z. de kosten van de grond en gebouwen in eigendom zijn berekend tegen de pachtprijzen.

Als de grond en de gebouwen in eigendom zijn, zijn de kosten: de eigenaarslasten, de onderhoudskosten, de afschrijvingen en de rente over de boekwaarde van de grond en de gebouwen. De boekwaarde van grond en gebouwen wordt ieder jaar tegen de lopende prijzen geherwaardeerd. Deze herwaardering komt tot uiting in een toename van het vermogen.

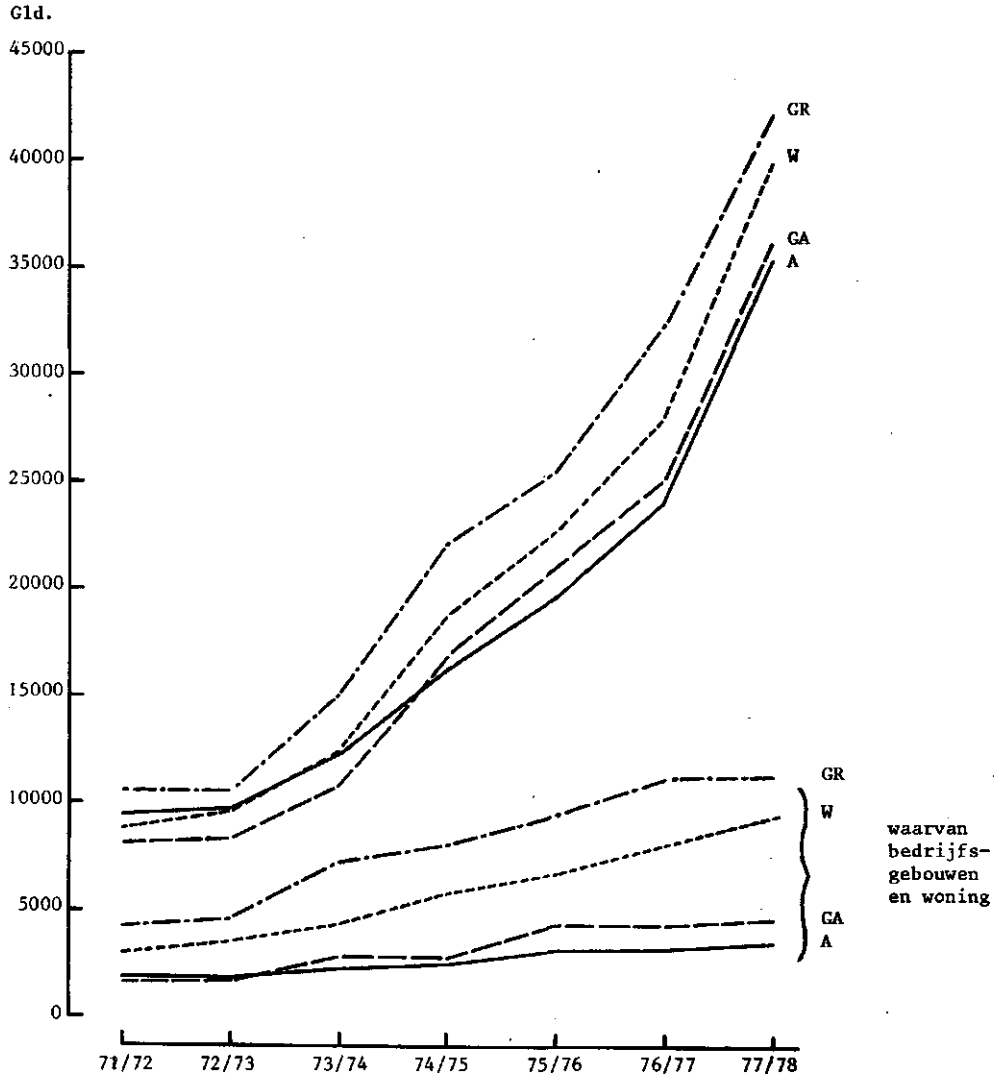
Door het LEI-bestuur is het uitgangspunt ten aanzien van de over de grond in eigendom berekende rente gewijzigd. Het LEI heeft in 1977/78 de rentevoet verlaagd van 3½ naar 2½% over de verkoopwaarde van de grond in onverpachte toestand en voor agrarisch gebruik (gepachte toestand). Deze verlaging is in overeenstemming met de verlaging van de rentevoet waarop de erfpachtcanon van de Grondbank is gebaseerd.

Voor gebouwen werd hetzelfde rentepercentage aangehouden als voor de overige bedrijfsinvesteringen. In 1977/78 was dit het gecorrigeerde rentepercentage van 7% 1).

---

1) De in december 1978 door het LEI-bestuur aangebrachte wijziging in de uitgangspunten voor de renteberekening over het overige in het bedrijf geïnvesteerde vermogen zal met ingang van boekjaar 1978/79 worden ingevoerd.

Grafiek 2.11 Waarde van grond en gebouwen in eigendom per ha kadastraal (grotere eigenaarsbedrijven)

A = Akkerbouwbedrijven

W = Weidebedrijven

GA = Gemengde bedrijven met overwegend akkerbouw

GR = Gemengde bedrijven met overwegend rundvee

In de BUL 1) is in de staten G het netto-overschot op pachtbasis en het ondernemersoverschot op eigenaarsbasis van groepen eigenaarsbedrijven 2) voor de bedrijfstypen vergeleken. Het verschil tussen deze twee kengetallen wordt bepaald doordat de kosten van grond en gebouwen verschillen alnaargelang men deze kosten berekend op resp. pachtbasis en eigenaarsbasis. In tabel 2.19 zijn deze verschillen in kosten voor groepen eigenaarsbedrijven van verschillende bedrijfstypen vergeleken.

Tabel 2.20 Kosten van grond en gebouwen per ha cultuurgrond op eigenaars- en pachtbasis in 1977/78

	Akker-bouw	Rund-vee	Gemengd akkerbouw	Gemengd rundvee	Gemengd intens. veeh.
Eigenaarsbasis	1297	1857	1321	1955	4140
Pachtbasis	597	1119	570	1264	3283

De boekwaarde van de grond is de laatste jaren zeer snel gestegen, als gevolg van de stijging van de grondprijzen. In grafiek 2.11 is te zien welke waardering het LEI toepast voor de grond en de gebouwen. In 1976/77 hanteerde het LEI een gemiddelde boekwaarde van de grond van rond de ƒ 20000,- per ha. In 1977/78 heeft een herwaardering plaatsgevonden tot rond de ƒ 30000,- per ha.

In tabel 2.21 wordt de rente-opbrengst en de berekende rente op resp. eigenaars- en pachtbasis naast elkaar gezet (voor eigenaarsbedrijven). De rente-opbrengst van grond en gebouwen bevat het bedrag dat overblijft nadat alle overige kosten van de opbrengsten zijn afgetrokken. Dit bedrag wordt dan uitgedrukt als percentage van de boekwaarde van grond en gebouwen. Deze boekwaarde wordt zoals we in grafiek 2.11 zagen elk jaar geherwaardeerd of komt tegen de aankoopprijs in dat jaar op de balans. De rente-opbrengst is voor de akkerbouw sterk gedaald, als gevolg van de stijging van de boekwaarde van de grond en gebouwen en als gevolg van de slechtere bedrijfsresultaten. Dit geldt ook voor de gemengde akkerbouwbedrijven. De overige bedrijfstypen hadden, hoewel de bedrijfsuitkomsten beter waren dan in 1976/77, een negatieve rente-opbrengst.

1) Bedrijfsuitkomsten in de landbouw. Boekjaren 1974/75 t/m 1977/78. LEI-Publikatie No. 3.87.

2) Eigenaarsbedrijven zijn die bedrijven waarvan de betaalde pacht minder dan 10% van de totale betaalde + berekende pacht bedraagt en waarvan de gebouwen volledig in eigendom zijn.

Tabel 2.21 Rente-opbrengst en berekende rente van grond en gebouwen in % van de boekwaarde van grond en gebouwen op eigenaarsbedrijven

	1972/ 1973	1973/ 1974	1974/ 1975	1975/ 1976	1976/ 1977	1977/ 1978
GROTERE BEDRIJVEN						
Akkerbouwbedrijven						
rente-opbrengst	9,6	8,5	5,0	3,8	6,1	- 0,3
berekende rente op eigenaarsbasis	4,0	4,1	4,0	4,0	3,9	2,8
berekende rente op pachtbasis	1,6	1,4	1,4	1,2	1,1	0,8
Weidebedrijven						
rente-opbrengst	3,2	-3,1	-2,8	-1,1	-4,7	-0,2
berekende rente op eigenaarsbasis	4,5	4,6	4,6	4,5	4,4	3,4
berekende rente op pachtbasis	1,6	1,5	1,8	1,7	1,4	1,3
Gemengde bedrijven overw. akkerbouw						
rente-opbrengst	2,6	-3,1	-0,1	-1,3	1,1	-1,8
berekende rente op eigenaarsbasis	4,0	4,3	4,0	4,0	4,0	2,9
berekende rente op pachtbasis	2,0	1,0	1,3	1,1	0,8	0,6
Gemengde bedrijven overw. rundvee						
rente-opbrengst	4,7	-0,5	-5,0	-1,8	-5,0	-2,4
berekende rente op eigenaarsbasis	4,7	5,1	4,8	4,7	4,6	3,5
berekende rente op pachtbasis	1,7	2,6	1,9	1,7	2,0	1,4
Gemengde bedrijven met intens. veeh.						
rente-opbrengst	11,3	5,4	-9,1	0,0	-7,6	-1,5
berekende rente op eigenaarsbasis	5,2	5,5	5,3	5,3	5,1	4,4
berekende rente op pachtbasis	2,5	2,4	2,4	2,7	2,5	2,6
KLEINERE BEDRIJVEN						
Weidebedrijven						
rente-opbrengst	-9,3	-12,9	-11,9	-9,6	-10,5	-4,7
berekende rente op eigenaarsbasis	4,5	4,8	4,5	4,3	4,1	3,2
berekende rente op pachtbasis	0,7	0,8	0,9	0,9	0,9	0,7
Gemengde bedrijven overw. rundvee						
rente-opbrengst	-9,1	-14,7	-16,3	-14,4	-15,0	-6,6
berekende rente op eigenaarsbasis	4,7	4,8	4,4	4,2	4,3	3,1
berekende rente op pachtbasis	0,9	0,6	1,0	0,7	0,8	0,6
Gemengde bedrijven met intens. veeh.						
rente-opbrengst	-2,1	-8,8	-15,7	-5,8	-16,0	-9,2
berekende rente op eigenaarsbasis	5,2	5,3	5,1	4,9	5,0	3,9
berekende rente op pachtbasis	1,9	1,3	2,1	1,7	1,8	1,3

De berekende rente op eigenaarsbasis is teruggelopen omdat het LEI in 1977/78 voor grond een rente rekende van 2½% i.p.v. 3½% in 1976/77. Bovendien is de berekende rente voor gebouwen in 1977/78 t.o.v. 1976/77 gedaald.

Welk rentepercentage ontvangt een verpachter nadat van de pacht de eigenaarslasten, de afschrijvingen en de onderhoudskosten zijn afgetrokken? In tabel 2.1 wordt dit percentage weergegeven als de berekende rente op pachtbasis. Dit percentage is voor bijna alle bedrijfstypen de laatste jaren gedaald als gevolg van de snelle stijging van de boekwaarde van de grond en de gebouwen. Het directe rendement van verpachting was dus vrij gering. De vermogenstoename als gevolg van de prijsstijging van grond en gebouwen was echter aanzienlijk.

3. De financiele positie

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de bedrijfsuitkomsten behandeld. Wat waren de opbrengsten en de kosten binnen het bedrijf? Alle kosten werden in rekening gebracht, inclusief de kosten van arbeid van de ondernemer en de overige gezinsleden en de kosten van het eigen vermogen.

In dit hoofdstuk zal de opbouw en de besteding van het gezinsinkomen besproken worden.

Het netto-overschot, het berekende loon van de ondernemer, de vergoeding van het eigen vermogen 1) en de incidentele bedrijfsopbrengsten (b.v. rentesubsidie en schadevergoedingen) vormen te zamen het ondernemersinkomen. Verder wordt op de meeste bedrijven arbeid verricht door de boerin en overige gezinsleden, waarvan het berekend loon deel uitmaakt van het gezinsinkomen. Het totale gezinsinkomen bestaat uit deze inkomsten uit het bedrijf, vermeerderd met de inkomsten van buiten het bedrijf. Na aftrek van de betaalde inkomsten- en vermogensbelasting en de premies voor de volksverzekeringen resulteert daaruit tenslotte het besteedbaar gezinsinkomen.

De verwevenheid tussen de bedrijfs- en de gezinshuishouding is in de landbouw zeer sterk. Enerzijds is het besteedbaar inkomen sterk afhankelijk van de bedrijfsuitkomsten (het netto-overschot); anderzijds bepaalt de hoogte van het besteedbaar inkomen sterk de mogelijkheden om via besparingen vermogen te vormen en daarmede de financiële grondslag van het bedrijf te versterken. Deze vermogensvorming is noodzakelijk voor de continuering van het bedrijf. Als het besteedbaar inkomen volledig nodig is voor dekking van de gezinsuitgaven kan er niet worden gereserveerd voor toekomstige persoonlijke bestedingen (ziekte, invaliditeit, ouderdom etc.) of voor investeringen in verdere bedrijfsontwikkelingen. Op langere termijn gezien is dan het bedrijf niet in stand te houden, omdat de financiële weerstand wordt uitgehold en de noodzakelijke investeringen en de aanpassing van het bedrijf niet kunnen worden gefinancierd. Ook ontbreekt dan de ruimte om de vermogensonttrekking bij generatiewisseling te compenseren.

---

1) Dit is de som van de berekende rente over de waarde van de gehele bedrijfsinventaris en de berekende pacht voor grond en gebouwen in eigendom, verminderd met de som van de betaalde rente van leningen, afschrijving op bedrijfsgebouwen in eigendom en eigenaarslasten.

Door fluctuaties in het gezinsinkomen kunnen de besparingen van jaar tot jaar wisselen en variëren ook de eigen middelen, die beschikbaar komen voor de financiering van de investeringen. Als het gezinsinkomen op een zeer laag niveau ligt, kan het zelfs nodig zijn middelen aan het bedrijf te onttrekken om de gezinsbestedingen te financieren. Er wordt dan ontspaard.

De eigen middelen die beschikbaar komen voor het doen van investeringen, bestaan naast besparingen uit afschrijvingen en vermogensmutaties. De afschrijvingen namen in het algemeen van jaar op jaar toe, als gevolg van de opwaardering van de bedrijfsmiddelen en de regelmatige uitbreiding en modernisering van de bedrijfsuitrusting. De vermogensmutaties bestaan voornamelijk uit erfenissen en schenkingen. Een deel van deze schenkingen komt tot stand bij overdracht van grond in familieverband, als gevolg van het verschil tussen de overnameprijs en de prijzen op de vrije markt (zie paragraaf 3.4).

In het laatste deel van het hoofdstuk wordt de balans van de Nederlandse landbouw in 1977/78 opgemaakt. Er zijn aanzienlijke verschillen in vermogenspositie en omvang van bedrijfsinvesteringen in samenhang met bedrijfstype, bedrijfsgrootte, duur van de bedrijfsuitoefening en opvolgingssituatie. Deze balans is uiteindelijk het resultaat van de bedrijfsuitkomsten, de inkomensbesteding en de waardeontwikkeling in voorgaande jaren.

3.2 Inkomensvorming, gezinsbestedingen, financieringsmiddelen en investeringen

In de volgende subparagrafen zal voor de verschillende bedrijfstypen afzonderlijk de opbouw van het inkomen, de bestedingen, de omvang van de financieringsmiddelen en de investeringen besproken worden. Bovendien worden gegevens van de totale landbouw gegeven. De bruto-bedrijfsinvesteringen zijn ook berekend per sbe voor de afzonderlijke bedrijfstypen bij verschillende bedrijfsomvang.

3.2.1 De akkerbouwbedrijven

De slechte bedrijfsuitkomsten van de akkerbouw in 1977/78 hadden grote invloed op het gezinsinkomen, de besparingen en de investeringen. Het gezinsinkomen op de grotere bedrijven bedroeg in 1977/78 *f* 42300,- tegen *f* 157300,- in 1976/77 (tabel 3.1). Als gevolg van de hoge inkomens in 1975/76 en 1976/77 zijn de betaalde belastingen en premies voor de volksverzekeringen zeer sterk opgelopen: in 1975/76 *f* 18900,-, in 1976/77 *f* 25300,- en in 1977/78 *f* 32700,- 1). Het besteedbaar inkomen op deze grotere bedrijven

---

1) De fiscus staat een middeling toe van de fiscale inkomens van drie opeenvolgende jaren. Er is dus de mogelijkheid om jaren (een jaar) met een hoog inkomen te middelen met een jaar (jaren) met een laag inkomen. Als gevolg van het progressieve tarief van de inkomstenbelasting is de gemiddeld te betalen belasting per jaar bij gebruikmaking van de middelingsregeling lager.

was in 1977/78 slechts ƒ 9600,-. De gezinsbestedingen zijn t.o.v. 1976/77 met bijna ƒ 5000,- verminderd. Er moest evenwel ƒ 34600,- ontspaard worden om de gezinsbestedingen te bekostigen.

Tabel 3.1 Inkomen, gezinsbestedingen en besparingen op akkerbouwbedrijven

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Netto-overschot (pachtbasis)	45700	99100	-27800	- 2200	11200	-27200
Ondernemersink.	84900	140000	21100	35000	51600	13600
Gezinsinkomen uit bedrijf	91900	148500	33200	42300	56400	17700
Totaal gezinsink.	101300	157300	42300	48900	65100	26700
Besteedbaar ink.	82400	132000	9600	40100	53000	13500
Gezinsbestedingen	39900	45700	40900	24000	25700	26000
Besparingen	42500	86300	-34800	16100	27300	-12800

Op de kleinere akkerbouwbedrijven werd in 1977/78 uit het bedrijf nog een aanzienlijk lager gezinsinkomen verkregen dan op de grotere bedrijven. Het betaalde bedrag voor de belastingen en premies van de volksverzekeringen was op deze kleinere bedrijven echter ook veel lager. Het besteedbaar inkomen was daardoor tenslotte hoger dan op de grotere bedrijven. De gezinsbestedingen namen op deze kleinere bedrijven iets toe t.o.v. 1976/77; de ontsparing beliep ƒ 12800,-.

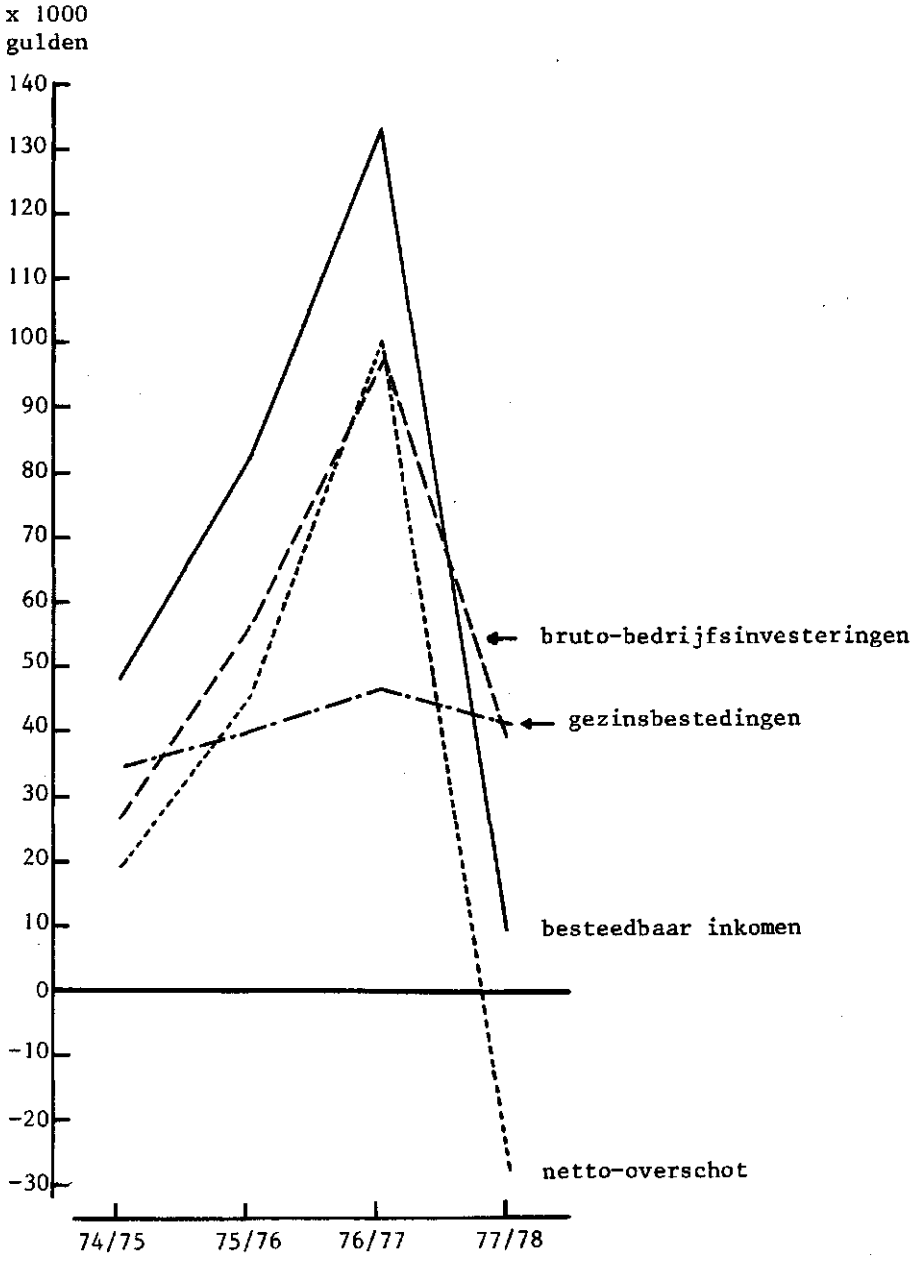
De bedrijfsinvesteringen op de grotere bedrijven zijn als gevolg van de slechte bedrijfsresultaten in 1977/78 sterk teruggelopen (tabel 3.2 en grafiek 3.1). Voornamelijk de investeringen in grond en dode inventaris zijn in 1977/78 sterk verminderd. In de meeste gebieden bestond in 1976/77 en ook in 1977/78 de mogelijkheid om, bij de berekening van het fiscale inkomen, gebruik te maken van de regeling van de vervroegde afschrijving en de investeringsaftrek op werktuigen en gebouwen.

Vooral bij hoge fiscale inkomens (in 1976/77) was het zeer aantrekkelijk om van deze regelingen gebruik te maken. Door hoge investeringen (voornamelijk in werktuigen) werd het fiscale inkomen gedrukt, zodat er minder inkomstenbelasting verschuldigd was. In 1976/77 hebben de vervroegde afschrijving en de investeringsaftrek invloed gehad op de hoogte van de investeringen. In 1977/78 was de stimulans tot investeren van deze regelingen gering daar de fiscale inkomens laag waren.

In mei 1978 zijn deze fiscale investeringsfaciliteiten (de vervroegde afschrijvingen en investeringsaftrek) vervangen door de Wet Investerings Rekening (WIR). Op grond daarvan worden WIR-premies toegekend bij het doen van investeringen. Deze premies zijn onafhankelijk van de hoogte van het fiscale inkomen. Voor sommige

Grafiek 3.1

Netto-overschot, besteedbaar inkomen, gezinsbestedingen en investeringen op grotere akkerbouwbedrijven

sociaal-economisch zwakke gebieden worden bijzondere regionale toeslagen (BRT) gegeven. Voor de landbouw is tevens de kleinschaligheidstoeslag (KST) van belang. Deze toeslag neemt af (van 6% tot 0%) naarmate het investeringsbedrag toeneemt (van ƒ 33333,- tot ƒ 800000,-) 1). De WIR zal een andere invloed hebben op de investeringen dan de vroegere faciliteiten, daar ook de bedrijven met lage fiscale inkomens van de WIR-premies kunnen profiteren.

Tabel 3.2 Financieringsoverzicht van akkerbouwbedrijven

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Besparingen	42500	86300	-34800	16100	27300	-12800
Afschrijvingen	17100	21700	21900	6200	7200	8100
Vermogensmutaties	14000	12100	17600	5200	4200	4200
Totaal eigen midd.	73600	120100	4700	27500	38700	- 500
Saldo toeneming vreemd vermogen	700	17000	30400	-1000	-3100	6500
Totale financieringsmiddelen	74300	137100	35100	26500	35600	6000
Bruto-bedr.invest.						
- grond	7900	42000	15200	-6900	3400	7800
- gebouwen	18700	13800	12400	4400	1900	1400
- dode inventaris	16900	32700	21600	4600	7300	6100
- veestapel	-2300	- 600	- 400	- 400	- 100	- 700
- overige	14800	9500	-9900	3300	3200	1600
Totaal	56000	97400	38900	5000	15700	16200
Invest. (netto) en beleggingen buiten bedrijf	5600	9700	27700	5600	2100	3600
Verandering liquiditeitspositie	12700	30000	-31500	15900	17800	-13800

Op de kleinere akkerbouwbedrijven zijn de bruto-bedrijfsinvesteringen in 1977/78 t.o.v. 1976/77 iets toegenomen. Met name de investeringen in grond waren hoger. In tabel 3.3 is een verdere indeling naar bedrijfsgrootte van de gemiddelde bedrijfsinvesteringen gemaakt. In 1977/78 waren de gemiddelde bedrijfsinvesteringen in de grootteklasse van 128-180 sbe het hoogst. Hoofdzakelijk als gevolg van de hoge investeringen in de grond. Ook in 1976/77

1) De WIR en de agrarische sector. Ministerie van Landbouw en Visserij. Den Haag, september 1978.

waren de investeringen in grond op de bedrijven tussen 123-180 sbe het hoogst nl. gemiddeld f 51000 per bedrijf.

In tabel 3.2 is aangegeven hoe de investeringen op de grotere en kleinere bedrijven gefinancierd werden. In 1977/78 waren de eigen financieringsmiddelen zeer beperkt (en zelfs negatief op de kleinere bedrijven), als gevolg van de ontsparingen. Er werd meer vreemd vermogen opgenomen dan in voorgaande jaren. Bovendien namen de liquide middelen sterk af.

Tabel 3.3 Bruto-bedrijfsinvesteringen in 1976/77 en 1977/78 op akkerbouwbedrijven

	62-90 sbe	90-123 sbe	123-180 sbe	180 sbe en meer
1976/77				
Bedrijfsomvang (sbe)	78	103	148	258
Grond	4600	2300	51800	36800
Gebouwen	400	3300	12400	14600
Werktuigen	4200	10100	19300	39700
Veestapel	200	-400	-100	-900
Overige	2600	3700	6300	11200
Totaal	12000	19000	89700	101400
1977/78				
Bedrijfsomvang (sbe)	79	106	151	259
Grond	3600	10000	20200	8400
Gebouwen		2200	5200	15900
Werktuigen	2900	7800	14500	25100
Veestapel	- 700	- 700	- 400	- 500
Overige	2300	1200	-2100	-13800
Totaal	8100	20500	37400	35100

3.2.2 De weidebedrijven

Op de weidebedrijven is het verschil tussen het netto-overschot en het ondernemersinkomen aanzienlijk groter dan op de akkerbouwbedrijven (tabel 3.4). Zoals we in het voorgaande hoofdstuk zagen werkt de ondernemer op het weidebedrijf meer uren per jaar dan de ondernemer op het akkerbouwbedrijf. Het berekend loon van de ondernemer op het weidebedrijf is dan ook aanzienlijk hoger. Tevens zijn het saldo van de rente en de netto-pacht (de vergoeding voor het eigen vermogen) en de incidentele bedrijfsopbrengsten op de weidebedrijven hoger dan op de akkerbouwbedrijven.

Tabel 3.4 Inkomen, gezinsbestedingen en besparingen op weidebedrijven

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Netto-overschot	-18600	-38300	-14800	-27100	-36700	-28700
Ondernemersink.	38900	23400	51000	19800	14700	24300
Gezinsinkomen uit bedrijf	60300	46300	73900	31500	24200	35400
Totaal gezinsink.	66100	53400	81200	37000	29400	42500
Besteedbaar ink.	54700	42800	69100	29700	23000	36300
Gezinsbestedingen	32700	36900	36500	22500	25000	27300
Besparingen	22000	5900	30500	7200	-2000	8700

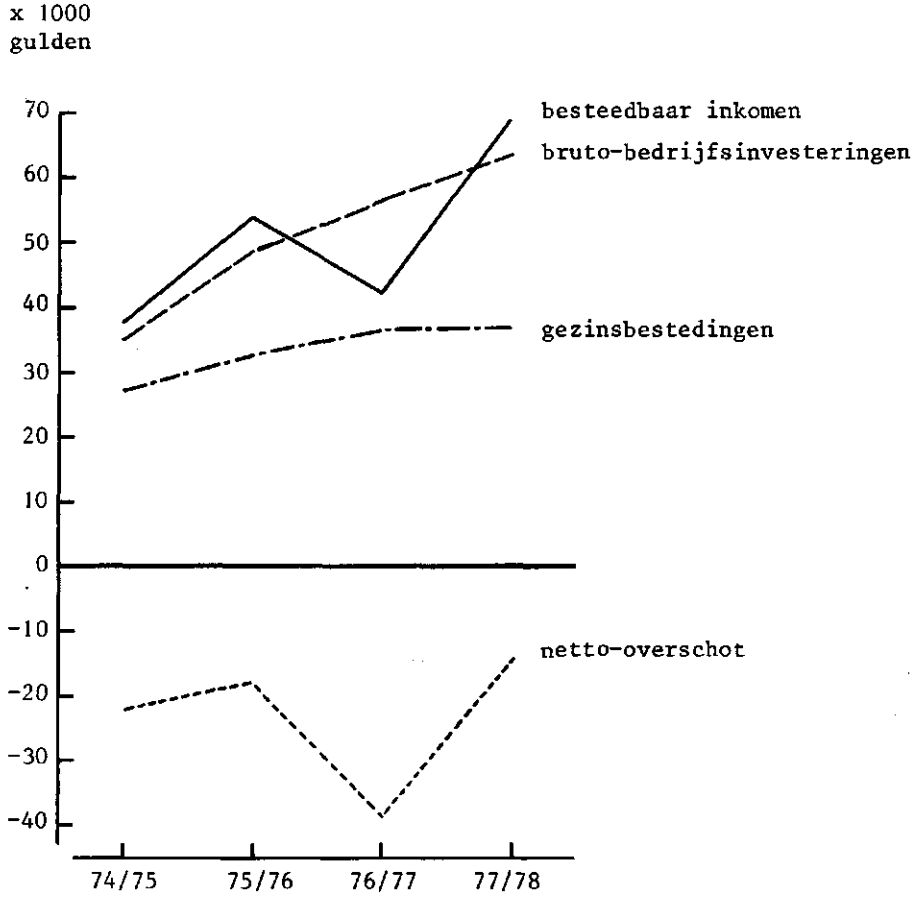
Het berekend loon van de boerin en de overige gezinsleden van de ondernemer is op de weidebedrijven hoger dan op de akkerbouwbedrijven. Als gevolg van de lagere fiscale inkomens in voorgaande jaren zijn de bedragen voor belastingen en premies voor volksverzekeringen op de weidebedrijven lager dan op de akkerbouwbedrijven. Het verschil tussen besteedbaar inkomen en het netto-overschot was op de grotere weidebedrijven in 1977/78 ƒ 83900,- tegen ƒ 37400,- op de akkerbouwbedrijven.

Tabel 3.5 Financieringsoverzicht van weidebedrijven

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Besparingen	22000	5900	30500	7200	-2000	8700
Afschrijvingen	12400	14400	17600	4300	4900	6200
Vermogensmutaties	9200	23500	7700	10300	6600	11200
Totaal eigen midd.	43600	43800	55800	21800	9500	26100
Saldo toeneming vreemd vermogen	14500	21700	20100	2400	7200	5600
Totale financieringsmiddelen	58100	65500	75900	24200	16700	31700
Bruto-bedr.invest.						
- grond	14000	25800	17800	9500	4900	10500
- gebouwen	17100	16000	17500	5400	6400	5600
- dode inventaris	11100	12600	17100	3200	3700	5500
- veestapel	4700	3400	7900	1100	-1200	1800
- overige	2100	- 900	3500	1000	- 300	1200
Totaal	49000	56900	63800	20200	-13500	24600
Invest. (netto) en beleggingen buiten bedrijf	2600	10800	5500	2800	- 500	4000
Verandering liquiditeitspositie	6500	-2200	6600	1200	3700	3100

Grafiek 3.2

Netto-overschot, besteedbaar inkomen, gezinsbestedingen en investeringen op grotere weidebedrijven

Het besteedbaar inkomen op de weidebedrijven was in 1977/78 aanzienlijk hoger dan in 1976/77. De gezinsbestedingen zijn sinds 1974/75 regelmatig iets gestegen. De besparingen, gevormd door het verschil tussen het besteedbaar inkomen en de gezinsbestedingen, fluctueren dan ook sterk, afhankelijk van de hoogte van het besteedbaar inkomen (grafiek 3.2).

Naast de besparingen zijn de afschrijvingen en de vermogensmutaties belangrijke financieringsmiddelen. Het totaal aan eigen middelen is in 1977/78 toegenomen. Er werd per saldo minder vreemd vermogen geleend. De bruto-bedrijfsinvesteringen op de grotere bedrijven stijgen jaarlijks vrij regelmatig (grafiek 3.2).

In tabel 3.6 zijn de bedrijfsinvesteringen op de bedrijven in verschillende grootteklassen weergegeven. Op de bedrijven groter dan 180 sbe werd veel in grond geïnvesteerd. Ook op de bedrijven tussen 90 en 128 sbe werd veel grond overgenomen van familie of aangekocht van elders. De investeringen in gebouwen op bedrijven tussen 64 en 90 sbe waren ruim *f* 8000,- terwijl de gemiddelde investeringen in gebouwen op bedrijven, die groter zijn dan 180 sbe, *f* 21400,- bedroegen.

Tabel 3.6 Bruto-bedrijfsinvesteringen in 1977/78 op weidebedrijven

	64–90 sbe	90–128 sbe	128–180 sbe	180 sbe en meer
Bedrijfsomvang sbe	74	111	150	243
Grond	4800	14700	8900	25400
Gebouwen	8100	3700	12800	21400
Werktuigen	2900	7500	11100	22100
Veestapel	2200	1600	5000	10400
Overige	500	1700	1600	5000
Totaal	18500	29200	39400	84300

3.2.2.1 De grotere weidebedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal (150 sbe e.m.)

In tabel 3.7 is een vergelijking gemaakt tussen weidebedrijven met een ligboxenstal en weidebedrijven met een grupstal. Om een vergelijking te kunnen maken is de groep bedrijven met een grupstal zodanig gekozen, zodat de gemiddelde oppervlakte van deze bedrijven ongeveer gelijk is aan de bedrijven met een ligboxenstal. Die grupstalbedrijven zijn gekozen die groter zijn dan 150 sbe, met een gemiddelde oppervlakte in 1977/78 van 27,7 ha. De gemiddelde oppervlakte van de bedrijven met een ligboxenstal was in 1977/78 28,1 ha. Het aantal melkkoeien is op de bedrijven met een ligboxenstal hoger dan op de bedrijven met een grupstal namelijk resp. 63 en 48 melkkoeien.

Tabel 3.7 Inkomen, gezinsbesteding en besparingen op grote weidebedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal (150 sbe en meer)

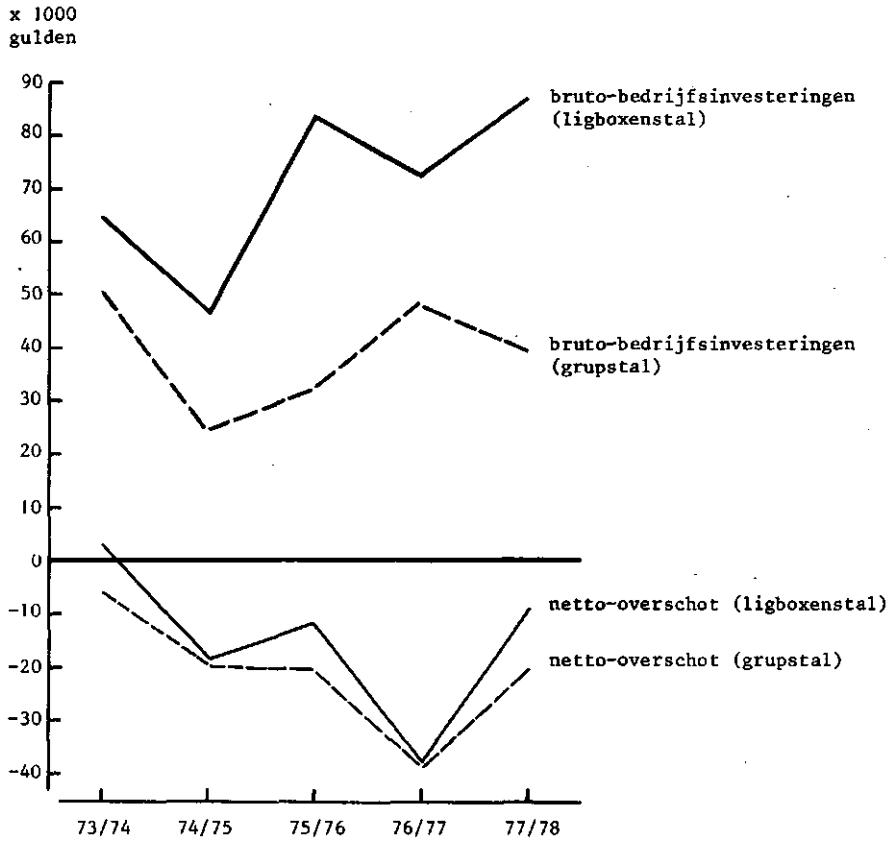
	Bedrijven met een ligboxenstal					Bedrijven met een grupstal				
	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78
Oppervlakte cultuurgrond	29,2 ha	26,3 ha	28,3 ha	28,9 ha	28,1 ha	29,2 ha	29,7 ha	27,9 ha	27,3 ha	27,7 ha
Aantal melkkoeien	56	56	61	63	63	50	50	49	49	48
Aantal sbe	208	211	224	237	228	192	198	194	192	194
1. Netto-bedrijfsresultaat (op pachtbasis)	3500	-18400	-11700	-37700	-8800	-5600	-19800	-20200	-38200	-20300
2. Berekend loon ondernemer	30300	36600	43900	46900	51200	32000	38500	46400	48000	52500
3. Arbeidsopbr. v.d. ondern.	33800	18200	32200	9200	42400	26400	18700	26200	9800	32200
4. Saldo rente en nettopacht 1)	11000	12100	12100	13200	12900	10500	10600	9800	11100	10700
5. Incidentele bedr.opbr.	2100	2600	4600	5500	5100	1900	1200	1300	2100	2200
6. Ondernemersinkomen	46900	32900	48900	27900	60400	38800	30500	37300	23000	45100
7. Berekend arbeidsloon van boerin	4300	5200	6900	7400	8000	5500	6800	9000	7100	9200
8. Berekend loon van overige gezinsleden	8600	12700	13700	14600	14100	13500	12100	16000	19200	17200
9. Gezinsink. uit het bedrijf	59800	50800	69500	49900	82500	57800	49400	62300	49300	71500
10. Inkomen buiten het bedrijf	4900	5900	5900	8200	8100	5400	4800	6500	7000	6300
11. Totaal gezinsinkomen	64700	56700	75400	58100	90600	63200	54200	68800	56300	77800
12. Betaalde inkomsten en vermogensbelasting	6100	6900	8100	7500	8500	10200	10500	7300	6400	7000
13. Betaalde premies volks-verzekeringen	3300	4000	4400	4000	4600	3800	4200	4700	4600	4900
14. Besteedbaar inkomen voor gezin en bedrijf	55300	45800	62900	46600	77500	49200	39500	56800	45300	65900
15. Gezinsbestedingen	29400	27800	35200	40600	41100	28200	30500	34000	37000	37900
16. Besparingen	25900	18000	27700	6000	36400	21000	9000	22800	8300	28000
17. Spaarquote	47%	39%	44%	13%	47%	43%	23%	40%	18%	42%

1) Berekende rente over pachtersinvesteringen, vee, dode inventaris en omlopend bedrijfsvermogen minus betaalde rente op alle leningen. Netto-pacht is de berekende pacht over grond en gebouwen in eigendom minus afschrijving op gebouwen en overige eigenaarslasten.

Tabel 3.8 Financieringsoverzicht van grote weidebedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal

	Bedrijven met een ligboxenstal					Bedrijven met een grupstal (150 sbe e.m.)				
	73/74	74/75	75/76	76/77	77/78	73/74	74/75	75/76	76/77	77/78
Besparingen	25900	18000	27700	6000	36400	21000	9000	22800	8300	28000
Afschrijvingen	13000	15600	19000	21500	24000	9500	9100	10500	11600	12400
Vermogensmutaties	11600	4300	14400	30700	9400	2500	4400	7800	16600	7400
Totaal eigen middelen	50500	37900	61100	58200	69800	33000	22500	41100	36500	47800
Saldotoeneming vreemd vermogen	19900	21300	32800	28700	27300	20400	2400	2200	18000	8500
Totale financieringsmiddelen	70400	59200	93900	86900	97100	53400	24900	43300	54500	56300
Bruto-investering in:										
- grond	13300	1200	21400	28800	25900	3000	2600	9200	23700	4400
- gebouwen	22200	29000	34000	23100	23400	19800	6800	9200	11700	12500
- dode inventaris	9200	14200	15700	18000	22300	13300	9300	9200	10600	13300
- veestapel	18300	12700	9100	3900	11200	13600	4400	3600	3200	5600
- overige	1300	- 300	3200	-1700	4100	1000	1500	1600	-1200	3600
Totale bruto-bedrijfs-investeringen	64300	56800	83400	72100	86900	50700	24600	32800	48000	39400
Overige investeringen en beleggingen	1100	1600	4600	21500	6200	4600	2900	1900	3800	5700
Verandering liquiteitspositie	5000	800	5900	-6700	4000	-1900	-2600	8600	2700	11200

Grafiek 3.3 Netto-overschot en bruto-bedrijfsinvesteringen op grote weidebedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal (150 sbe en meer)

Het gemiddeld netto-overschot per jaar van 1973/74 t/m 1977/78 was op de bedrijven met resp. een ligboxenstal en een grupstal *f* -14620,- en *f* -20820,-. Het berekend loon van de ondernemer verschilt niet veel, omdat het aantal gewerkte uren vrijwel gelijk was. De incidentele bedrijfsopbrengsten verschillen wel aanzienlijk, daar één op de drie bedrijven met een ligboxenstal in 1977/78 een rentesubsidie ontving ter grootte van gemiddeld *f* 7100,-.

Het berekend loon van de boerin en de overige gezinsleden is daarentegen op de grupstalbedrijven iets hoger. Het totale gezinsinkomen was op de bedrijven met een ligboxenstal in de periode 1973/74 t/m 1977/78 gemiddeld *f* 69100,- tegen *f* 64060,- op de grupstalbedrijven (tot 150 sbe). De bedrijven met een ligboxenstal betaalden gemiddeld in die periode minder belasting nl. *f* 7420,- tegen *f* 8280,- op de bedrijven met een grupstal.

Het aantal ligboxenstallen is de laatste jaren zeer snel toegenomen. De bedrijven, die in een bepaald jaar een ligboxenstal gebouwd hebben, worden in datzelfde jaar bij de bedrijven met een ligboxenstal gerekend. Met de investering in de ligboxenstal vindt vaak een intensievering van het grondgebruik plaats, nl. meer koeien per ha. Tevens worden er moderne en aan de nieuwe gebouwen aangepaste werktuigen aangekocht. De bruto-bedrijfsinvesteringen lagen op de bedrijven met een ligboxenstal dan ook veel hoger dan op de grupstalbedrijven; niet alleen wat betreft de gebouwen, maar ook de investeringen in grond, de dode inventaris en in de veestapel waren hoger. De bedrijven met een ligboxenstal hebben dus aanzienlijk meer gebruik gemaakt van de fiscale investeringsfaciliteiten (vervroegde afschrijving en investeringsaftrek), zodat minder inkomstenbelasting werd betaald.

De gemiddelde jaarlijkse besparing was op de bedrijven met een ligboxenstal *f* 22800,- tegen *f* 17820,- op de bedrijven met een grupstal. Daar de investeringen op de bedrijven met een ligboxenstal hoog zijn, zijn ook de afschrijvingsbedragen hoog. Bovendien maken de bedrijven met een ligboxenstal meer gebruik van vreemd vermogen dan de grupstalbedrijven. De financieringsmiddelen waren dan ook aanzienlijk hoger dan op de grupstalbedrijven.

3.2.3 De gemengde bedrijven met overwegend akkerbouw

De gezinsbestedingen op de grotere gemengde akkerbouwbedrijven waren in 1977/78 hoog. Dit werd mede veroorzaakt door het feit dat op deze bedrijven het betaalde loon aan medewerkende kinderen hoger was dan op andere bedrijven. Dit betaalde loon aan de kinderen is in de gezinsbestedingen begrepen. Het betaalde loon aan de kinderen was in 1977/78 *f* 8500,-, terwijl het berekende loon van de kinderen *f* 22300,- bedroeg.

Tabel 3.9 Inkomen, gezinsbestedingen en besparingen op bedrijven met overwegend akkerbouw

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Netto-overschot	- 2400	5200	-30200	-23000	-30300	-44600
Ondernemersink.	41500	50900	44800	19100	15400	6400
Gezinsinkomen uit bedrijf	70700	82000	56100	29100	24400	17900
Totaal gezinsink.	76700	91400	63600	36000	35500	28000
Besteedbaar ink.	62000	78700	47100	25200	27000	21400
Gezinsbestedingen	36800	37600	43900	20500	28400	26800
Besparingen	25200	41100	3200	4700	-1400	-5400

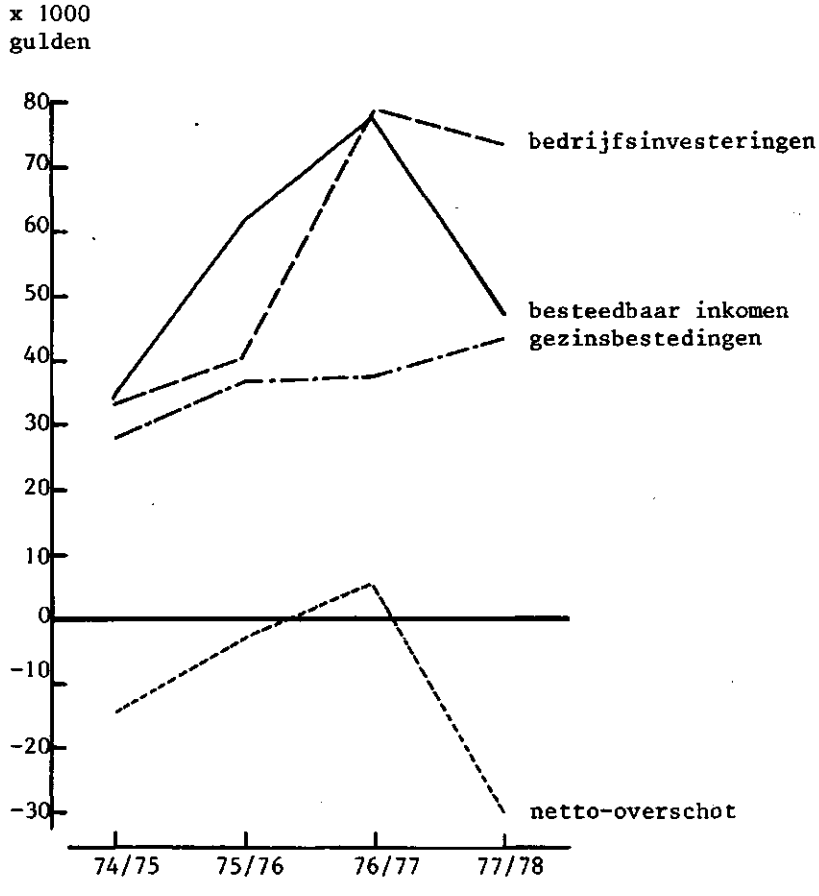
Op de grotere bedrijven werd in 1977/78 ƒ 3200,- gespaard. Naast de eigen financieringsmiddelen werd per saldo ƒ 40900,- vreemd vermogen opgenomen (tabel 3.10). De bedrijfsinvesteringen zijn t.o.v. 1976/77 slechts weinig gedaald, hoewel de eigen financieringsmiddelen ƒ 48800,- lager waren. De liquiditeit verslechterde in 1977/78.

Tabel 3.10 Financieringsoverzicht van bedrijven met overwegend akkerbouw

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Besparingen	25200	41100	3200	4700	-1400	-5400
Afschrijvingen	12600	14100	16000	5300	4900	7500
Vermogensmutaties	5800	27600	14800	12000	16300	2800
Totale eigen midd.	43600	82800	34000	22000	19800	4900
Saldo toeneming vreemd vermogen	1700	19400	40900	3600	- 800	-2200
Totale financieringsmiddelen	45300	102200	74900	25600	19000	2700
Bruto-bedr.invest.						
- grond	6800	46400	51100	12800	11200	-1000
- gebouwen	7100	9700	4700	1300	4600	1400
- dode inventaris	10200	19800	15900	6800	2700	7500
- veestapel	- 200	-1700	4800	-5300	-5000	1100
- overige	6500	4600	-1900	1000	700	1000
Totaal	30400	78800	74600	16600	14200	10000
Invest. (netto) en beleggingen buiten bedrijf	- 400	-1400	1900	1400	800	700
Verandering liquiditeitspositie	15300	24800	-1600	7600	4000	-8000

Grafiek 3.4

Netto-overschot, besteedbaar inkomen, gezinsbestedingen en investeringen op grotere gemengde bedrijven met overwegend akkerbouw

Voornamelijk op de bedrijven groter dan 180 sbe waren de investeringen in grond zeer hoog, namelijk gemiddeld *f* 69100,- per bedrijf. De oppervlakte grond op de kleinere bedrijven nam in 1977/78 af.

Tabel 3.11 De bruto-bedrijfsinvesteringen op de gemengde bedrijven met overwegend akkerbouw

	64-90 sbe	90-128 sbe	128-180 sbe	180 sbe en meer
Bedrijfsomvang (sbe)	73	110	159	275
Grond	-2300		22800	69100
Gebouwen		2300	4700	4600
Werktuigen	9200	6200	12600	18100
Veestapel	-800	2700	2200	6800
Overige	1300	800	3300	-5400
Totaal	7400	12000	45600	93200

3.2.4 De gemengde bedrijven met overwegend rundvee

Ook op de kleinere bedrijven met overwegend rundvee werd in 1977/78 weinig geïnvesteerd.

Tabel 3.12 Inkomen, gezinsbestedingen en besparingen op bedrijven met overwegend rundvee

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Netto-overschot	-19500	-39100	-24900	-32700	-45500	-33400
Ondernemersink.	33600	20900	41100	11500	0	15300
Gezinsinkomen uit bedrijf	59700	45400	68000	25700	17000	28500
Tot. gezinsink.	64600	51400	74500	33500	24500	37800
Besteedbaar ink.	54900	44500	64300	27300	18900	32300
Gezinsbestedingen	34300	34300	38600	24300	24300	27100
Besparingen	20600	10200	25700	3000	-5600	5200

Er werd op deze bedrijven gemiddeld nog *f* 5200,- gespaard. De toename van het vreemde vermogen was zeer gering. Op de bedrijven tussen 64 en 90 sbe waren de gemiddelde investeringen per bedrijf slechts *f* 700,-. De investeringen vonden vooral plaats op bedrijven groter dan 128 sbe. Ook hier zien we dat de investering in grond het hoogst was op de bedrijven tussen 128 en 180 sbe.

Tabel 3.13 Financieringsoverzicht van bedrijven met overwegend rundvee

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Besparingen	20600	10500	25700	3000	-5400	5200
Afschrijvingen	12200	14000	16900	3900	5200	5000
Vermogensmutaties	5700	6300	3900	5200	3300	2600
Totale eigen midd.	38500	30800	46500	12100	3100	12800
Saldo toeneming vreemd vermogen	21400	14900	39200	- 600	13000	700
Totale financieringsmiddelen	59900	45700	85700	11500	16100	13500
Bruto-bedr.invest.						
- grond	4200	12100	18400	-2900	1000	1600
- gebouwen	20100	9900	15400	2200	12300	3400
- dode inventaris	10100	12700	16300	1500	1600	2200
- veestapel	8300	3700	8200	-2900	2100	-1400
- overige	4300	- 900	4900	1600	-1500	1200
Totaal	47000	37500	63200	- 500	-15500	7000
Invest.(netto) en beleggingen buiten bedrijf	100	3800	2800	5500	2000	-1800
Verandering liquiditeitspositie	12800	4400	19700	6500	-1400	8300

Op de grotere bedrijven werd veel geïnvesteerd. Er was op deze bedrijven ook een sterke toename t.o.v. 1976/77. Zowel de eigen financieringsmiddelen als het vreemde vermogen waren in 1977/78 op de grotere bedrijven aanzienlijk gestegen. De hogere besparingen konden tot stand komen, omdat het besteedbaar inkomen t.o.v. 1976/77 met ruim f 20000,- gestegen was.

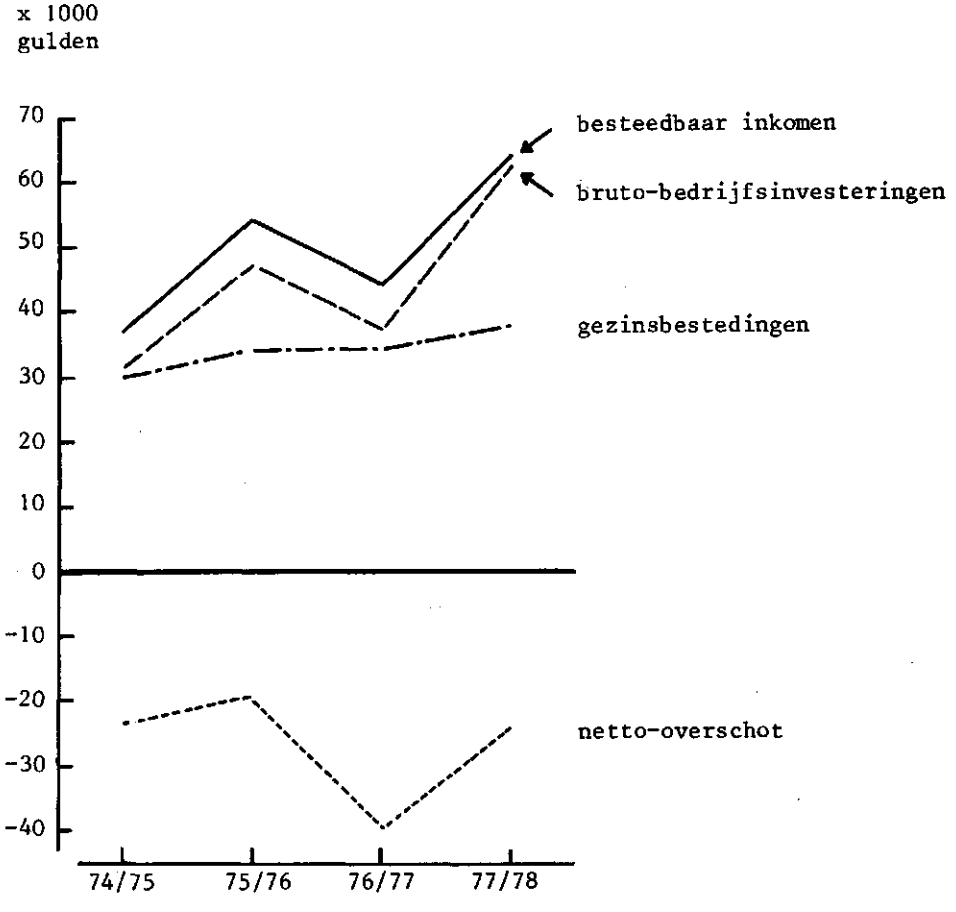
De gezinsbestedingen zijn zowel op de grotere als op de kleinere bedrijven t.o.v. 1976/77 sterk toegenomen.

Tabel 3.14 De bruto-bedrijfsinvesteringen op de gemengde bedrijven met overwegend rundvee

	64-90 sbe	90-128 sbe	128-180 sbe	180 sbe en meer
Bedrijfsomvang (sbe)	74	101	146	237
Grond		2700	25700	13300
Gebouwen	1200	4400	15300	15500
Werktuigen	1000	2900	10900	19900
Veestapel	-2400	- 700	6600	9200
Overige	900	1500	1900	6900
Totaal	700	10800	60400	64800

Grafiek 3.5

Netto-overschot, besteedbaar inkomen, gezinsbestedingen en investeringen op de grotere gemengde bedrijven met overwegend rundvee

3.2.5 De gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

Het besteedbaar inkomen was op de gemengde bedrijven met intensieve veehouderij in 1977/78 aanzienlijk hoger dan in 1976/77 maar lager dan in 1975/76. De gezinsbestedingen namen op de grotere bedrijven toe; op de kleinere bedrijven daalden de gezinsbestedingen t.o.v. 1976/77.

Tabel 3.15 Inkomen, gezinsbestedingen en besparingen op bedrijven met intensieve veehouderij

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Netto-overschot	4100	-32500	-18800	-10500	-34300	-27600
Ondernemersink.	55700	24300	39200	29500	10500	18200
Gezinsink.uit bedr.	72800	42600	57100	39400	21600	28800
Totaal gezinsink.	78900	50800	65700	44800	31100	39400
Besteedbaar ink.	68700	40400	53700	40200	25700	34000
Gezinsbestedingen	33800	37700	39800	22400	28800	26900
Besparingen	34900	2700	13900	17800	-3100	7100

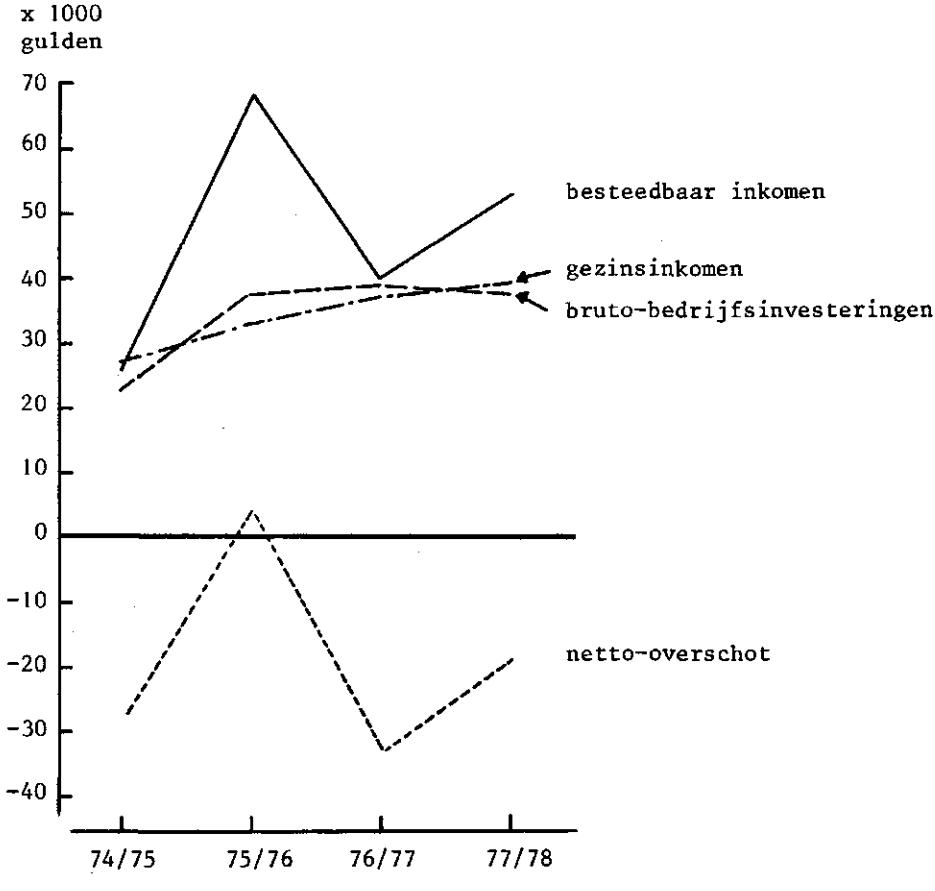
De besparingen zijn in 1977/78 gestegen. De afschrijvingen nemen jaarlijks toe. De vermogensmutaties zijn niet groot. Een uitzondering vormt de vermogensmutatie in 1977/78 op de kleinere bedrijven.

Tabel 3.16 Financieringsoverzicht van bedrijven met intensieve veehouderij

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	'75/'76	'76/'77	'77/'78	'75/'76	'76/'77	'77/'78
Besparingen	34900	2700	13900	17800	-3100	7100
Afschrijvingen	14500	18000	20400	6500	8300	8400
Vermogensmutaties	4900	4000	4700	1500	3300	15700
Totale eigen midd.	54300	24700	39000	25800	8500	31200
Saldo toeneming vreemd vermogen	6800	19000	15400	1400	4800	-1000
Totale financieringsmiddelen	61100	43700	54400	27200	13300	30200
Bruto-bedr.invest.						
- grond	4700	1500	- 400	900	5500	800
- gebouwen	14700	20700	16800	5100	10700	6200
- dode inventaris	6000	10000	9500	1800	2200	2200
- veestapel	9100	6100	11000	4300	-2400	2600
- overige	3300	700	1300	1300	1400	100
Totaal	37800	39000	38200	13400	-17400	11900
Invest. (netto) en beleggingen buiten bedrijf	7500	7500	8900	-1700	-1500	2700
Verandering liquiditeitspositie	15800	-2800	7300	15500	-2600	15600

Grafiek 3.6

Netto-overschot, besteedbaar inkomen, gezinsbestedingen en investeringen op grotere gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

Op de kleinere bedrijven werd in 1977/78 weinig geïnvesteerd. Het vreemde vermogen daalde op deze bedrijven met gemiddeld ƒ 1000,-. De liquide middelen namen op deze kleinere bedrijven met ƒ 15600,- toe (tabel 3.16).

Op de grotere bedrijven werd veel geïnvesteerd in gebouwen. De oppervlakte grond nam op deze grotere bedrijven af in 1977/78. In tabel 3.17 zien we dat de investeringen in gebouwen op de bedrijven groter dan 180 sbe zeer hoog waren.

Tabel 3.17 Bruto-bedrijfsinvesteringen op de gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

	64-90 sbe	90-128 sbe	128-180 sbe	180 sbe en meer
Bedrijfsomvang (sbe)	78	106	140	235
Grond	1200	500	-900	200
Gebouwen	4100	8300	11000	23100
Werktuigen	1000	3200	5800	13600
Veestapel	1100	4200	8100	12900
Overige	300	-100	2700	- 300
Totaal	7700	16100	26700	49500

3.2.6 De totale landbouw

In tabel 3.18 wordt een overzicht gegeven van de inkomensvorming in de totale Nederlandse landbouw. Deze gegevens zijn berekend op grond van de bedrijven in het LEI-steekproefnet. Het aantal bedrijven loopt jaarlijks terug door bedrijfsopheffing en de opschuivende telgrens.

Het netto-overschot is t.o.v. 1976/77 weinig veranderd. De arbeidsopbrengst van de ondernemers is in 1976/77 met 6% gestegen tot 1830 miljoen gulden. Dit is 49% van het berekend loon van de ondernemer. Het loon van de ondernemer is berekend volgens CAO-uurloon van een vakarbeider in de landbouw.

De vergoeding voor het eigen vermogen is ongeveer gelijk aan 1976/77. De incidentele bedrijfsopbrengsten beliepen in 1977/78 160 miljoen gulden, waarvan 36 miljoen gulden werd verkregen in de vorm van rentesubsidies.

Het totale berekende loon van de boerin en de overige gezinsleden was in 1977/78 1360 miljoen gulden. Slechts een klein deel van het berekend loon (nl. 120 miljoen gulden) werd uitbetaald. Het loon van de boerin en de overige gezinsleden werd dus grotendeels in het bedrijf gehouden. We zullen later zien, dat bij de bedrijfsovername vaak grote schenkingen gegeven worden aan de opvolger door de produktiemiddelen, met name grond, tegen een veel lagere prijs dan de vrije marktwaarde aan de opvolger over te doen.

Tabel 3.18 Inkomen, gezinsbestedingen en besparingen van alle landbouwbedrijven in miljoenen guldens

	1975/76	1976/77	1977/78
Bedrijven die groter zijn dan	60 sbe	62 sbe	64 sbe
Aantal bedrijven	87000	83800	81300
Netto-overschot op pachtbasis	- 960	- 1890	- 1900
Berekend loon v.d. ondernemer	3540	3620	3730
Arbeidsopbrengst v.d. ondernemer	2580	1730	1830
Saldo rente en netto-pacht	640	690	700
Incidentele bedrijfsopbrengsten	130	170	160
Ondernemersinkomen	3350	2590	2690
Berekend loon v.d. boerin	610	600	610
Berekend loon van de ov. gezinsleden	780	750	750
Gezinsinkomen uit het bedrijf	4740	3940	4050
Inkomen van buiten het bedrijf	530	620	6450
Totaal gezinsinkomen	5270	4560	4700
Betaalde inkomsten- en vermogensbel.	510	520	620
Betaalde premies voor de volksverzek.	370	330	340
Besteedbaar inkomen	4390	3710	3740
Betaald loon aan gezinsleden	120	100	120
Gezinsbestedingen (excl. loon aan gezinsleden	2480	2680	2730
Besparingen	1790	930	890
Spaarquote	41	25	24

De inkomsten van buiten het bedrijf bestaan uit uitkeringen van de overheid (b.v. AOW, AWW en kinderbijslag), inkomsten uit arbeid buiten het bedrijf, inkomsten van privé-vermogen.

Na betaling van de inkomsten- en vermogensbelasting (620 miljoen gulden) en de premies voor de volksverzekeringen (340 miljoen gulden) resteerde een besteedbaar inkomen van 3740 miljoen gulden. Hiervan werd 2730 miljoen gulden gebruikt voor gezinsuitgaven en 120 miljoen gulden voor betaling van loon aan gezinsleden. Er werd 890 miljoen gulden gespaard. Dit was ongeveer evenveel als in 1976/77, maar veel minder dan in 1975/76.

Naast de besparingen bestaan de eigen financieringsmiddelen uit afschrijvingen (1150 miljoen gulden) en vermogensmutaties (720 miljoen gulden), zodat de eigen financieringsmiddelen in 1977/78 in totaal 2760 miljoen gulden bedroegen (tabel 3.19). De afschrijvingen namen jaarlijks toe, als gevolg van de hoge investeringen in het verleden en de waardestijging van de produktiemiddelen. Van de vermogensmutatie werd in 1977/78 163 miljoen gulden verkregen in de vorm van schenkingen bij overdracht van grond (paragraaf 3.4).

Tabel 3.19 Financieringsoverzicht van alle landbouwbedrijven in miljoenen guldens

	1975/76	1976/77	1977/78
Bedrijven die groter zijn dan	60 sbe	62 sbe	64 sbe
Besparingen	1790	930	890
Afschrijvingen	880	1020	1150
Vermogensmutaties	700	960	720
Totaal eigen middelen	3370	2910	2760
Saldo toeneming vreemd vermogen	640	1200	1260
Totale financieringsmiddelen	4010	4110	4020
Bruto-bedrijfsinvesteringen in:			
- grond	670	1240	900
- gebouwen	1040	1060	930
- dode inventaris	660	880	920
- veestapel	290	130	410
- overige	290	70	70
Totaal	2950	3380	3230
Overige investeringen (netto) en beleggingen buiten het bedrijf	280	430	550
Verandering liquiditeitspositie	780	300	240

Er werd evenals in 1976/77 veel vreemd vermogen aangetrokken. De financieringsmiddelen bestonden in 1977/78 voor 69% uit eigen middelen en voor 31% uit vreemd vermogen.

De totale bruto-investeringen in grond en gebouwen zijn in 1977/78 teruggelopen. De investeringen in dode inventaris zijn evenals de investeringen in de veestapel toegenomen.

3.2.7 De bruto-bedrijfsinvesteringen per sbe

In de vorige sub-paragrafen zijn de bruto-bedrijfsinvesteringen per bedrijf gegeven. We zullen in tabel 3.20 zien, of er grote verschillen zijn in bruto-bedrijfsinvesteringen per sbe in samenhang met het bedrijfstype en met de bedrijfsomvang.

In tabel 3.20 zijn ook de investeringen per sbe voor de akkerbouwbedrijven in 1976/77 opgenomen, daar er in dat jaar op deze bedrijven zeer veel geïnvesteerd is.

Op de akkerbouwbedrijven tussen 128 en 180 sbe zijn de bedrijfsinvesteringen per sbe hoger dan op de bedrijven in de overige grootteklassen. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de hogere investeringen in grond. De investeringen in werktuigen per sbe waren in 1977/78 voor de akkerbouwbedrijven tussen 128 en 180 sbe en de bedrijven groter dan 180 sbe nagenoeg gelijk. In 1976/77 waren de investeringen in werktuigen per sbe op de bedrijven groter dan 180 sbe 23 gulden hoger.

Tabel 3.20 Bruto-bedrijfsinvesteringen in gld. per sbe en per bedrijf

	64-90 sbe	90-128 sbe	128-180 sbe	180 sbe en meer
Akkerbouw 1976/77	154	184	606	393
1977/78:				
- akkerbouw	103	193	248	135
- rundveehouderij	250	263	263	347
- gemengd, akkerbouw	101	109	287	339
- gemengd, rundveeh.	10	107	414	273
- gemengd, intens. veeh.	99	152	191	211
Totaal landbouw	167	210	252	275
Per bedrijf	12700	22700	37000	67000
Gemiddeld aantal sbe	76	108	147	244

Ook de gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij tussen 128 en 180 sbe investeerden in 1977/78 meer in grond dan de bedrijven in de overige grootteklassen. Op de weidebedrijven waren de investeringen in grond per sbe het hoogst op de bedrijven tussen 90 en 128 sbe.

De investeringen per sbe op de kleine weidebedrijven (64-90 sbe) zijn in vergelijking met de kleine bedrijven van de overige bedrijfstypen hoog. Ook zijn deze investeringen per sbe weinig lager dan de investeringen per sbe op de weidebedrijven tussen 90 en 180 sbe. De investeringen in grond en gebouwen waren op deze kleine bedrijven namelijk veel hoger dan op de kleine bedrijven van de andere bedrijfstypen.

De bedrijven tussen 90 en 128 sbe investeerden gemiddeld per sbe *f* 210,-. De weidebedrijven in deze grootteklassen investeerden *f* 263,- per sbe met name als gevolg van de hoge investeringen in grond.

De investeringen op de akkerbouwbedrijven groter dan 128 sbe zijn t.o.v. 1976/77 sterk gedaald. De daling van de investeringen op de grotere gemengde akkerbouwbedrijven was veel geringer, ondanks het feit dat ook op deze bedrijven de bedrijfsuitkomsten veel slechter waren dan in 1976/77.

De bedrijven tussen 128 en 180 sbe investeerden per sbe in 1977/78 *f* 23,- minder dan de bedrijven groter 180 sbe. De investeringen per bedrijf verschilden echter *f* 30000,- daar de bedrijfsomvang op de bedrijven tussen 128 en 180 sbe 147 sbe en op de bedrijven groter 180 sbe 244 sbe bedroeg.

3.3 De bedrijfsreserveringen

In het voorgaande gedeelte zijn o.a. de besparingen besproken. Deze besparingen werden gebruikt om de investeringen binnen en buiten het bedrijf te kunnen financieren. In het Jaarverslag van

het LEI van 1977 en de vorige BEF 1) is uitvoerig ingegaan op het verband tussen bedrijfsuitkomsten, inkomens- en vermogensvorming. De besparingen zijn gesplitst in bedrijfsreserveringen en gezinsreserveringen. De gezinsreservering is het bedrag dat dient voor toekomstige gezinsuitgaven, als door invaliditeit, ouderdom, sterfte e.d. het inkomen uit arbeid wegvalt. Het is een soort pensioenopbouw. Deze gezinsreservering wordt geschat op 15% van de arbeidsvergoeding. Dit percentage komt overeen met het percentage van de bruto-loonsom, dat voor werknemers voor deze voorzieningen wordt gereserveerd via de door de werkgever ingehouden c.q. verschuldigde premies (exclusief volksverzekeringen zoals AOW en AWW, die ook voor zelfstandigen van toepassing zijn).

Deze gezinsreservering wordt van de berekende totale besparing afgetrokken; het dan resterende bedrag (positief of negatief) wordt de bedrijfsreservering genoemd. Deze reservering dient ter versterking van de financiële positie van het bedrijf om de investeringen te kunnen financieren en de financiële gevolgen van bedrijfsopvolging op te vangen. Er moeten op het landbouwbedrijf veel eigen financieringsmiddelen aanwezig zijn om niet in liquiditeitsproblemen te geraken.

In tabel 3.21 zijn de bedrijfsreserveringen voor de verschillende bedrijfstypen berekend.

Tabel 3.21 Bedrijfsreserveringen in % van het bedrijfsvermogen

	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	73/74 t/m 76/77	77/78	73/74 t/m 77/78	73/74 t/m 76/77	77/78	73/74 t/m 77/78
Akkerbouw	5,7	-4,1	3,7	3,8	-3,7	2,3
Weide	1,4	2,3	1,6	-1,2	0,1	-1,0
Gemengd, overw. akkerb.	3,2	-0,8	2,4	-1.0	-2,9	-1,3
Gemengd, overw. rundvee	1,2	2,0	1,4	-3,0	-1,0	-2,6
Gemengd, intens. veeh.	2,1	0,8	1,8	-1,0	0	-0,8

De bedrijfsreserveringen op de akkerbouwbedrijven en op de bedrijven met overwegend akkerbouw zijn in 1977/78 sterk gedaald, waardoor ook de gemiddelde bedrijfsreserveringen over de periode 1973/74 t/m 1977/78 aanzienlijk daalden. Desondanks zijn de gemiddelde bedrijfsreserveringen nog positief. Ook de grotere bedrijven van de rundveehouderij, de gemengde rundveehouderij en de gemengde intensieve veehouderij hadden over de periode 1973/74 t/m

1) Jaarverslag 1977 LEI Bedrijfsuitkomsten, inkomen en continuïteit in de landbouw.
Van bedrijfsuitkomsten tot financiële positie LEI-publ. no. 3.82. Oktober 1978.

1977/78 positieve bedrijfsreserveringen.

Van de kleinere bedrijven hadden alleen de kleinere akkerbouwbedrijven positieve bedrijfsreserveringen. Het inkomen is op de overige kleinere bedrijven te laag om nog te reserveren voor het bedrijf. De continuïteit van deze kleinere bedrijven zal dan ook in gevaar komen, indien in deze inkomenssituatie geen verbetering optreedt.

3.4 Aankoop van grond en schenking bij familieoverdracht

Zoals we in paragraaf 3.2.6 zagen werd er in 1977/78 voor 900 miljoen gulden geïnvesteerd in grond. Volgens de LEI-steekproef werd in 1977/78 bijna 39000 ha grond overgenomen door landbouwbedrijven (64 sbe e.m.).Op de vrije markt werd door deze bedrijven bijna 12000 ha aangekocht. Gemiddeld werd er per bedrijf, dat grond op de vrije markt aankocht, 3,15 ha gekocht. Dé gemiddelde prijs per ha bedroeg *f* 38700,-.

Er werd ook grond gekocht door de pachter van de verpachter. Volgens de Pachtwet heeft de pachter het voorkeursrecht tot koop. Er werd in 1977/78 9690 ha grond gekocht door de pachter van de verpachter. Gemiddeld werd er 6,54 ha aangekocht tegen een prijs van *f* 15300,- per ha.

Het grootste deel van de overname van grond vond plaats in familieverband, voornamelijk bij bedrijfsovername. Er werd op deze manier in 1977/78 17174 ha grond overgenomen door 1041 bedrijven. Dus gemiddeld 16,5 ha per bedrijf. De prijs per ha waartegen deze grond werd overgenomen bedroeg *f* 8000,-. Deze overnameprijs ligt aanzienlijk beneden de waarde bij verkoop aan de pachter.

Het LEI waardeert de grond die wordt overgenomen in familieverband niet tegen de aankoopprijs, maar ongeveer tegen de waarde in verpachte staat. In 1977/78 werd de waarde van de grond in verpachte staat door het LEI op gemiddeld *f* 17500,- geschat. Het verschil tussen de waarde in verpachte staat en de werkelijk betaalde waarde wordt door het LEI als schenking geboekt. Het bedrag aan schenking per ha grond dat gekocht werd in familieverband, bedroeg dus *f* 9500,-. De totale schenking bij grondovername beliep 163 miljoen gulden. Deze schenkingen zijn in de vermogensmutaties begrepen (tabel 3.19).

Het LEI waardeert de grond die aangekocht wordt in familieverband in het jaar van de aankoop tegen de waarde in verpachte staat. Het jaar daarop wordt de grond in de balans opgewaardeerd tot de waarde die geldt op de vrije markt. Ook de grond, die door de pachter wordt aangekocht van de verpachter, wordt het tweede jaar na aankoop tot deze waarde opgewaardeerd. In 1977/78 rekende het LEI met een gemiddelde waarde van de grond van *f* 30000,- per ha.

In de volgende paragraaf zullen we zien, dat de ondernemers die nog niet lang hun bedrijf uitoefenen (minder dan 10 jaar) toch al een vrij hoog eigen vermogen hebben. Dit werd dus mede veroorzaakt doordat de overnameprijs van met name grond en gebouwen ver

beneden de vrije marktwaarde lag. Bij overname tegen de vrije marktwaarde zou de jonge boer veel vreemd vermogen hebben moeten aantrekken, zodat hij in liquiditeitsmoeilijkheden zou zijn gekomen. Het eigen vermogen nam na de bedrijfsovername mede zo snel toe, omdat de produktiemiddelen op de balans door het LEI op vervangingswaarde gewaardeerd worden.

Tabel 3.22 De prijs van de grond per ha in 1977/78 bij aankoop op de vrije markt, bij aankoop door de pachter van de verpachter, bij overname in familieverband

	Prijs van de grond per ha	Aantal ha	Gemid. grondaankoop in ha per bedrijf (64 sbe en meer)
Vrije markt	38700	11900	3,2
Van verpachter	15300	9690	6,5
In familieverband	8000	17170	16,5

3.5 De financiële positie: de balans

Jaarlijks vindt er een herwaardering plaats van de produktiemiddelen in de landbouw. Het LEI verhoogt de balanswaarde, afhankelijk van de waardestijging. Zoals we in grafiek 2.11 al zagen, is met name de waarde van de grond de laatste jaren zeer sterk gestegen.

In tabel 3.23 is de ontwikkeling van het gemiddelde vermogen per landbouwbedrijf opgenomen.

Tabel 3.23 Ontwikkeling van het vermogen op landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf in 1000 gld.)

Bedrijven groter dan	Begin 1963 5 ha	Mei 1968 5 ha	Mei 1973 5 ha	Mei 1977 62 sbe	Mei 1978 64 sbe
Aantal bedrijven	131300	116800	105800	83000	81300
Eigen vermogen	89,4	125,3	218,6	469,0	621,0
Vreemd vermogen op lange termijn	16,2	26,1	43,6	96,9	113,5
Vreemd vermogen op korte termijn	5,0	6,1	9,0	14,6	14,7
Totaal vreemd vermogen	21,2	32,2	52,6	111,5	128,2
Verpachtersvermogen	51,8	62,5	91,7	255,8	348,9
Balanstotaal	162,4	220,0	362,9	836,3	1089,1
Eigen vermogen in % van eigen+vreemd verm.	81	80	81	81	83,8

Ondanks het feit dat het aantal bedrijven jaarlijks sterk afneemt, en daarmee veel eigen vermogen uit de landbouw verdwijnt, is per saldo het eigen vermogen in de landbouw toch sterk toegenomen. Gemiddeld per bedrijf was het eigen vermogen in 1977/78 *f* 621000,- tegen *f* 469000,- in 1976/77 1). De toename van het eigen vermogen komt tot stand doordat de bedrijven een deel van het inkomen besparen. Bovendien neemt het eigen vermogen toe door vermogensmutaties (erfenissen en schenkingen) en door de herwaardering van de produktiemiddelen. De besparingen bedroegen in 1977/78 gemiddeld per bedrijf *f* 11000,- en de vermogensmutaties *f* 8900,-. De overige toename van het eigen vermogen is het gevolg van de herwaardering van de produktiemiddelen in 1977/78.

Hoewel het verpachte areaal afneemt, neemt het verpachtersvermogen toe, als gevolg van de waardestijging van de grond en de gebouwen. Het verpachtersvermogen is een belangrijke financieringsbron voor de landbouw.

Het eigen vermogen in percentage van het eigen + vreemd vermogen is in 1977/78 toegenomen, als gevolg van de herwaardering van de produktiemiddelen.

Het percentage eigen vermogen van het totale eigen + vreemd vermogen is op de pachtbedrijven 84% tegen 83% op de eigendomsbedrijven. Het eigen vermogen is op de eigendomsbedrijven echter veel hoger nl. *f* 745900,- tegen *f* 365600,- op de pachtbedrijven. De eigendomsbedrijven moeten meer gebruik maken van vreemd vermogen om de investeringen in grond en gebouwen te financieren. Op de eigendomsbedrijven bedroeg in 1977/78 het gemiddelde vreemd vermogen per bedrijf *f* 155500,- en op de pachtbedrijven *f* 72000,-.

Kleine bedrijven maken gemiddeld gezien weinig gebruik van vreemd vermogen (tabel 3.24). Er werd op deze bedrijven weinig geinvesteerd. Het percentage eigen vermogen van het totale eigen + vreemd vermogen neemt af bij toenemende bedrijfsomvang.

Op de bedrijven tussen 64 en 128 sbe werken relatief veel ondernemers zonder opvolger. Deze ondernemers zullen weinig investeren, daar het bedrijf over enkele jaren niet voortgezet zal worden. De boeren die meer dan 26 jaar hun bedrijf uitoefenen en een opvolgen hebben investeren echter wel veel. De gemiddelde bedrijfsgrootte van deze bedrijven met opvolger is veel hoger dan de bedrijven, waar geen opvolger is (nl. 191 sbe tegen 111 sbe).

---

1) De vermogensontwikkeling is op eindbalansen gebaseerd. In een jaar zullen er bedrijven opgeheven worden en nieuwe bedrijven gesticht worden. De eindbalans van het ene jaar stemt dan niet geheel overeen met de beginbalans van het volgende jaar. Tevens worden elk jaar een deel van de bedrijven in de LEI-steekproef vervangen door andere bedrijven zodat ook steekproefafwijkingen kunnen ontstaan.

Tabel 3.24 Gemiddelde balansen 1) van landbouwbedrijven (groter dan 64 sbe) ingedeeld naar bedrijfsomvang (x 1000 gld)

Per 1 mei 1978	64-90 sbe	90-128 sbe	128-180 sbe	180 sbe en meer
Kapitaal	(%)	(%)	(%)	(%)
- grond en gebouwen	255(59)	343(63)	389(59)	690(61)
- dode inventaris	18(4)	31(6)	47(7)	89(8)
- veestapel	46(11)	66(12)	93(14)	146(13)
- ov. vaste activa	56(13)	60(11)	83(13)	121(11)
- liquiditeiten	54(13)	44(8)	49(7)	73(7)
Balanstotaal	429(100)	544(100)	661(100)	1119(100)
Vermogen				
- vreemd vermogen	32(7)	66(12)	112(17)	231(21)
- eigen vermogen	397(93)	478(88)	549(83)	888(79)
Balanstotaal	429(100)	544(100)	661(100)	1119(100)

1) Exclusief gepachte grond en gebouwen (= verpachtersvermogen).

De boeren, die minder dan 10 jaar hun bedrijf uitoefenen, hebben gemiddeld het laagste percentage eigen vermogen. Het eigen vermogen is echter op deze bedrijven gemiddeld ƒ 540000,-. Naast de besparingen zorgden de waardestijgingen van de produktiemiddelen voor de sterke stijging van het eigen vermogen na de bedrijfsovername. Ook hebben we in paragraaf 3.4 gezien dat met name de grond bij bedrijfsovername tegen een veel lagere waarde wordt overgedragen dan de waarde op de vrije markt.

Tabel 3.25 Gemiddelde balansen 1) van landbouwbedrijven (groter dan 64 sbe) ingedeeld naar duur van bedrijfsuitoefening (x 1000 gulden)

Per 1 mei 1978	t/m 10 jaar	11 t/m 25 jr.	26 jr. e.m. met opv.	26 jr. e.m. zonder opv.
Aantal bedrijven	22600	39800	7400	11500
Bedrijfsgr. in sbe	162	165	191	111
Kapitaal	(%)	(%)	(%)	(%)
- grond en gebouwen	430(61)	485(61)	636(65)	299(56)
- dode inventaris	57(8)	56(7)	61(6)	29(5)
- veestapel	101(15)	102(13)	109(11)	62(12)
- ov. vaste activa	71(10)	93(12)	99(10)	80(15)
- liquiditeiten	45(6)	58(7)	81(8)	61(12)
Balanstotaal	704(100)	794(100)	986(100)	531(100)
Vermogen				
- vreemd vermogen	164(23)	173(17)	115(12)	53(10)
- eigen vermogen	540(77)	662(83)	871(88)	478(90)
Balanstotaal	704(100)	794(100)	986(100)	531(100)

1) Exclusief gepachte grond en gebouwen (= verpachtersvermogen).

Per bedrijfstype zijn de verschillen in het gebruik van vreemd vermogen niet zo groot (tabel 3.26). Het balanstotaal verschilt echter tussen de bedrijfstypen wel sterk. Met name de akkerbouw en de gemengde akkerbouwbedrijven hebben als gevolg van de grotere oppervlakte grond in eigendom, een hoger balanstotaal dan de andere bedrijven. Het eigen vermogen is op deze bedrijven hoog als gevolg van relatief hoge besparingen en de sterke waardestijgingen van de grond.

Tabel 3.26 Gemiddelde balansen van landbouwbedrijven groter dan 64 sbe) ingedeeld naar bedrijfstype (x 1000 gld.)

Per 1 mei 1978	Akkerb.-bedr.	Weide-bedr.	Gemengde bedrijven overw. akk.	Gemengde bedrijven overw. rundv.	Gemengde bedrijven intens. veeh.
Kapitaal	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
-grond en geb.	661(67)	479(62)	587(67)	366(58)	330(55)
-dode inventaris	88(9)	51(7)	60(7)	50(8)	38(6)
-veestapel	4(0)	120(15)	53(6)	107(17)	104(17)
-ov. vaste activa	147(15)	76(10)	95(11)	59(9)	81(14)
-liquiditeiten	93(9)	50(6)	84(9)	50(8)	50(8)
Balanstotaal	993(100)	776(100)	879(100)	632(100)	603(100)
Vermogen					
-vreemd vermogen	152(15)	129(17)	114(13)	115(18)	123(20)
-eigen vermogen	841(85)	647(83)	765(87)	517(82)	480(80)
Balanstotaal	993(100)	776(100)	879(100)	632(100)	603(100)
Bedrijfsgr. (sbe)	185	154	173	155	155

Zoals we in 3.2.2.1 al gezien hebben, maken bedrijven met een ligboxenstal veel meer gebruik van vreemd vermogen dan de grote grupstalbedrijven (150 sbe e.m.). In tabel 3.27 zijn de gemiddelde balansen van deze twee bedrijfsvormen gegeven. De grote grupstalbedrijven hebben ongeveer een gelijke oppervlakte grond, maar de grupstalbedrijven pachten meer grond dan de bedrijven met een ligboxenstal. Het is waarschijnlijk dat pachtbedrijven minder snel zullen overgaan tot het bouwen van een ligboxenstal.

Het balanstotaal is op de bedrijven met een ligboxenstal bijna ƒ 400000,- hoger dan op de bedrijven met een grupstal (van ongeveer gelijke oppervlakte).

Tabel 3.27 Balansen per 1 mei 1978 van grote weidebedrijven ingedeeld naar 11050 bedrijven met een ligboxenstal en 6100 bedrijven met een grupstal (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Bedrijven met een ligboxenstal	Bedrijven met een grupstal
Oppervlakte grond (kadastraal)	29,9 ha	29,8 ha
Opp. grond in eigendom (kad.)	18,5 ha	12,7 ha
Aantal melkkoeien (gemiddeld)	63	48
	(%)	(%)
Kapitaal		
- grond in eigendom	556000(46)	382700(47)
- gebouwen in eigendom	198900(17)	90100(11)
- dode inventaris	85700(7)	62000(7)
- veestapel	184200(15)	147100(18)
- veldinventaris en voorraden grond en hulpstoffen	17100(1)	13000(2)
- totale produktiemiddelen	1041900(86)	694900(85)
- totale liquiditeiten	59500(5)	61500(8)
- totale vorderingen op lange termijn	11800(1)	10900(1)
- ov. bezittingen (w.o. woonhuis en auto)	91100(8)	53100(6)
Balanstotaal	1204300(100)	820400(100)
Vermogen		
- vreemd vermogen op lange termijn	239800(20)	103700(13)
- vreemd vermogen op korte termijn	25200(2)	14900(2)
- eigen vermogen	939300(78)	701800(85)
Balanstotaal	1204300(100)	820400(100)